

चांदोबा

मार्च १९७१

अमरवाणी

परोपकाराय फलंति वृक्षाः,
परोपकाराय वहंति नद्यः,
परोपकाराय चरंति गावः,
परोपकारार्थ मिदं शरीरं... ॥ १ ॥

[परोपकारार्थ झाडांना फळे लागतात, परोपकारार्थ नद्या वाहतात आणि परोपकाराय गाई चरतात. तसाच परोपकारार्थच हा मानव देह आहे.]

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुंडलेन,
दानेन पाणि नंतु कंकणेन,
विभाति कायः करुणापराणां
परोपकारेण न चंदनेन... ॥ २ ॥

[चांगल्या व शुभ गोष्टी श्रवण करण्यात कानांची शोभा आहे, कुंडले घालण्यात नाही, हातांची शोभा दान करण्यात आहे, सोन्याचे कंकण धारण करण्यात नाही, दयाशील माणसाच्या देहाचे थोरपण परोपकार करण्यात आहे, चंदनाचे लेप लावून बसण्यात नाही.]

पद्माकरं दिनकरो विकचं करोति;
चंद्रो विकासयति कैरवचक्रवालं;
नाभ्यर्थितो जलधरोपि जलं ददाति;
सन्तः स्वयं परहिते विहिताभियोगाः ॥ ३ ॥

[सूर्य कमळांचे सरोवर विकसित करतो. चंद्र कुमुदपुष्पे विकसित करतो. ढग सर्वांना पाणी देतो अशाच प्रकारे चांगल्या स्वभावाचे लोक स्वतःच परोपकार करतात.]

अडाण्या अटी

एका गावी दगडू नावाचा एक गरीब शेतकरी रहात असे. तो खूप काबाड कष्ट करून मेहनत करी, परंतु त्याला पोट भर खायलादेखील मिळत नसे. म्हणून त्याने मोठ्या शहरात जाऊन थोडी मेहनत केल्यास थोडी फार तरी शिल्लक उरेल व ती पुष्कळ जमली की शेत विकत घेऊन राहता येईल असा विचार केला.

म्हणून तो दुसऱ्या दिवशी शहरात कामाच्या शोधार्थ निघाला. परंतु त्याला कोठे काम मिळेना. शेवटी हताश होऊन तो एका वाण्याच्या दुकानासमोर दम घ्यायला बसला. दुकानदाराने दगडूला विचारले– "कोण रे बाबा तू? काय पाहिजे तुला?"

दगडूने त्याला कामाच्या शोधार्थ निघाला असल्याचे सांगितले.

दुकानदाराला एका नोकराची गरज होती. परंतु त्याच्याकडे कोणी नोकर टिकत नसे. त्याच्या अटी पुऱ्या करतां करतां प्रत्येक नोकर दमून नोकरी सोडून निघून जाई. म्हणून दुकानदाराने, हा मनुष्य खेडेगावातून आलेला दिसतो आहे, काही दिवसतरी टिकेल, असा विचार करून दगडूला म्हटले–"हे पहा, मला माझ्या घरी व दुकानात काम करणाऱ्या नोकराची गरज आहे. तू तयार आहेस का?"

"पगार काय द्याल धनी?" दगडूने विचारले.

"तू वर्षभर काम केलेस तर दोनशे रुपये देईन. दोन वेळ पान भरून वाढत जाईन. पण माझी एक अट आहे. तू मध्येच नोकरी सोडून निघून गेलास तर तुला कवडीदेखील मिळणार नाही. या उलट तुला मी काढले तर दुप्पट पगार देईन. तुला ही अट मान्य असेल तर आजपासूनच कामावर लाग." वाणी म्हणाला.

दगडूने दुकानदाराच्या अटी मान्य केल्या आणि नोकरीला लागला. सकाळी घर व आंगण झाडणे, झाडांना पाणी घालणे, मालकाच्या मुलांना खेळवणे, नंतर दुकानात जाऊन दुकानदाराला घरी जेवायला पाठविणे, दुकानदार परत येईपर्यंत गिऱ्हाइकांना सामान विकणे आणि दुकानदार आला की घरी जाऊन जेवणे असे काम होते.

पहिल्या दिवशी सर्व काम करून दगडू जेवायला बसला तेव्हां वाण्याच्या बायकोने भात पत्रावळभर पसरून वाढला आणि वर थोडे वरण वाढले. दगडू वाढण्याची ती रीत पाहून चकितच झाला. आणखी मागून घ्यायला त्याला लाज वाटली. वाढला तेवढा भात खाऊन काही बोलल्या-शिवाय तो कामावर निघून गेला.

असेच दोनतीन दिवस गेले. परंतु पुढे मात्र दगडूला ते पसंत पडले नाही. वाण्याला म्हणाला–"धनी! मला खायला पोटभर मिळत नाही."

त्यावर दुकानदार रागावून म्हणाला–"मी आपल्या अटीप्रमाणे तुला पान भर वाढून द्यायला सांगितले आहे. तुला काम पसंत नसेल तर तू आपली वाट धर."

दगडूला ते ऐकून राग आला. त्याने केरसुणी घेऊन एका बाजूचा केर दुसऱ्या बाजूला व दुसऱ्या बाजूचा पुन्हा पहिल्या बाजूला लोटला. नंतर त्याने भांडी घासताना जोरजोराने आपटली. भांड्याना पोचे पडले. त्यानंतर मुलांना खेळवायला म्हणून मुद्दाम उंच सखल व खडबडीत जमिनीवर घेऊन गेला. मुले पडली झडली. धाकटा मुलगा पडल्याबरोबर रडू लागला. तेव्हां दगडू मुलांना घरी घेऊन आला व मालकिणीला म्हणाला–"बाई, मुले रडताहेत हो!"

"अरे, एवढ्यात? अजून सैपाकाचे सर्व काम जसेच्या तसेच आहे. जाऊन आणखी काही वेळ खेळव." असे सांगून मालकिणीने मुलांना खायला खाऊ देऊन त्यांना समजावून पुन्हां पाठवून दिले.

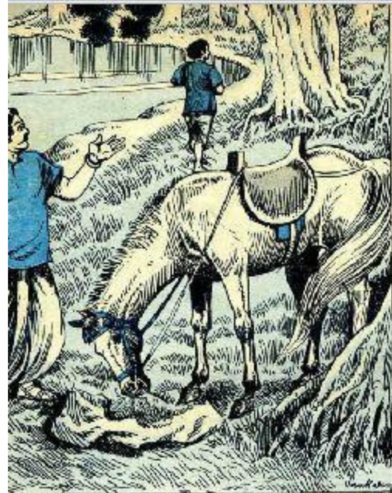
दगडू मुलांना बाहेर घेऊन गेला. त्यांच्या हातातले खायला दिलेले सर्व खाऊन टाकले आणि मुले फार रडू लागल्याचे सांगून त्यांना घरात ठेवले आणि दुकानात निघून गेला. दुकानदार घरी जेवायला गेला तेव्हां दगडू गिऱ्हाइकांना माल देण्याचे काम करू लागला. त्याने खाण्यासारखे जे मिळाले ते खातखात गिऱ्हाइकांना स्वस्तात सामान विकले.

दुकानदार, खाऊनपिऊन दुकानात आला तेव्हां दगडू जेवायला घरी गेला. त्याने तीन पत्रावळी जोडून एक मोठी पत्रावळ तयार केली आणि ती समोर ठेवून मालकिणीला वाढायला सांगितले. मालकीण ती मोठी पत्रावळ पाहून चकित झाली. पण काही बोलली नाही. तिने पत्रावळभर भाताची शिते पसरून वाढली. दगडूने चार घास खाऊन उरलेली शिते व पत्रावळ कुत्र्या समोर टाकली.

त्या दिवशी रात्री मालकिणीने नवऱ्याला दगडूच्या मोठ्या पत्रावळीची गोष्ट सांगितली. रात्री दगडू पुन्हां जेवायला बसला तेव्हां वाणी म्हणाला–"तुला इतक्या मोठ्या पत्रावळीवर जेवायला वाढणार नाही, समजले!"

"मालक! आपल्या अटीत पत्रावळ लहान किंवा मोठी असे काही नव्हते. पाहिजे तर चार मोठ्या लोकांना बोलावून या गोष्टीचा निवाडा करून घ्यावा." दगडू म्हणाला. दुकानदाराने, या सर्व गोष्टी

बाहेर आल्या तर त्याचीच मान खाली होईल, असा विचार करून ती गोष्ट पुन्हां काढलीच नाही, गप्प राहिला.

दगडू एक बालडीभर पाणी काढून तेवढेच सर्व झाडांवर शिंपून बाकी कामाला लागे. हळूहळू झाडे वाळू लागली.

"अरे दगडू सगळी झाडे वाळून चालली आहेत, झाडांना तू पाणी घालीत नाहीस का?" मालकाने नोकराला विचारले तेव्हां दगडूने झाडाखालची माती ओली असल्याचे दुकानदाराला दाखविले.

दुकानदार दगडूचे काम पाहून कंटाळला. त्याला काढून टाकण्याचा विचार त्याच्या

रुपये मोजावे लागतील, असा विचार करून तो काहीच बोलला नाही.

त्याच सुमारास दुकानदाराच्या मेहुण्यासाठी मुली पहायला सासुरवाडहून आग्रहाचे पत्र आले. दुकानदाराने नोकर बरोबर असला तर बरे, असा विचार केला. दुकानदाराच्या बायकोने नवऱ्यासाठी पोळ्या करून दिल्या आणि नोकरासाठी भाकऱ्या भाजून दिल्या. दुकानदार घोड्यावर बसून निघाला व दगडू पायीच निघाला.

दगडू मागे मागे चालत होता. त्याने पोळी भाजी खाऊन टाकली. दुपारच्या सुमारास दोघे एका तलावाजवळ येऊन पोचले. दुकानदार हात धुवायला गेला तेव्हां दगडूने भाकऱ्यांचे गाठोडे सोडून घोड्यासमोर ठेवून दिले आणि ते आपल्या गावीच नाही अशातऱ्हेने स्वतः दुसरीकडे पहात बसला.

दुकानदार परत येऊन दगडूवर ओरडला— "अरे पहात कोठे आहेस? घोड्याने सर्व पोळ्या फस्त केल्या आणि भाकऱ्या खाऊ लागला आहे. काय करीत होतास रे?"

"माफ करा मालक! चुकलो. थोड्या भाकऱ्या उरल्या आहेत त्या दोघे वांटून खाऊ या." दगडू म्हणाला.

"मूर्ख! मी खाऊ म्हणतोस या भाकऱ्या?"

आपल्या जेवणाखाण्याची व्यवस्था करतो. आपण सावकाश पाठीमागून येता का?"

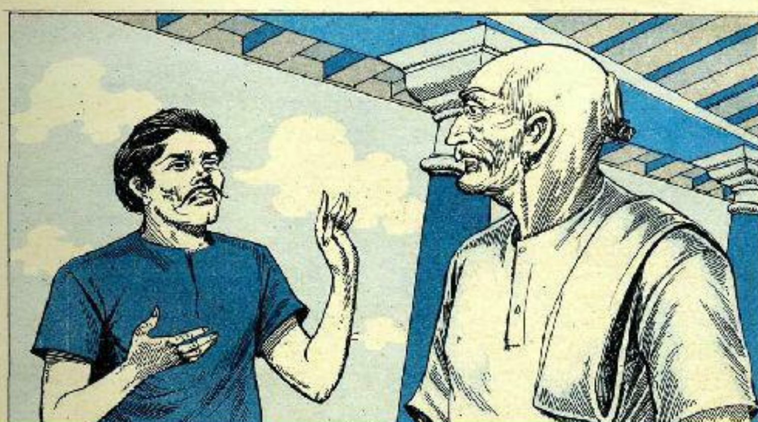
दुकानदार त्या गोष्टीस कबूल झाला. दगडू पुढे जाऊन दुकानदाराच्या सासुरवाडच्या लोकांना म्हणाला—"मालक येत आहेत पाठीमागून. नुकतेच आजारातून उठले ते. वैद्याने पथ्य सांगितले आहे, बाजरीच्या भाकरी खायला. हे कळवायला मुद्दाम मला पुढे पाठविले आहे."

दुकानदाराच्या सासऱ्याला जांवई आजारातून उठून आल्याचे ऐकून फार वाईट वाटले. उगीच त्रास दिला त्यांना. दगडू परत जाऊन मालकाला म्हणाला—

"जेवणाखाण्याची उत्तम सोय करून ठेवायला सांगून आलो आहे."

सासुरवाडी पोचताच सर्व मंडळी जांवईबापूंच्या तब्येतीविषयी चवकशी करू लागली. पण दुकानदाराला ते सर्व कळेना व तो ठीक आहे, असे सांगून गप्प बसला. तो जेवायला बसला तेव्हां त्याला झुणका व बाजरीची भाकरी वाढली. परंतु असे कां झाले, हे त्याला कळेना. त्याला भूक लागली होती, म्हणून जे समोर आले ते खाऊ लागला. परंतु रात्री पोटात दुखू लागले व रात्रभर झोप लागली नाही.

दगडू मालकाला म्हणाला—"मालक! जेवयाला कोणी झुणका भाकर का सासुरवाडी वाढतात?" दुकानदाराला सासुर-

वाडऱ्या लोकांची ती वागणूक पाहून फार राग आला. तो मेहुण्याच्या लग्नाविषयी जास्त काही बोलल्याशिवाय आपल्या घरी निघून गेला.

दोघे गावानजीक पोचले असतील तेव्हां मालक दगडूला म्हणाला—"दगडू! तू पुढे जाऊन घरात आंघोळीसाठी पाणी तापवून ठेवायला सांग."

दगडू धावतच पुढे गेला आणि रडण्याचे सोंग करून मालकिणीला म्हणाला—"बाई साहेब! मालकांच्या मानेवर भूत बसल्या-सारखे झाले आहे. ते येतील तेव्हां काहीतरी भूत उतरवायचा उपाय केला पाहिजे." मालकिणीला दगडू जे काही म्हणाला ते सर्व खरे वाटले.

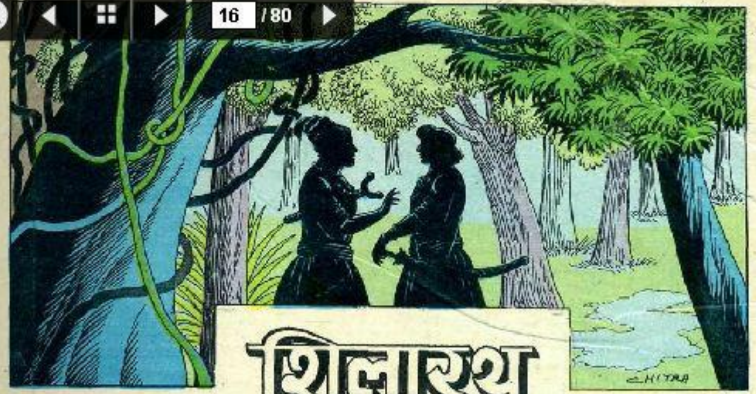
त्यानंतर दगडू मालकाकडे धावत परत येऊन रडत म्हणाला—"मालक, काय सांगू? आपण घर सोडले त्याच दिवशी माल-किणीच्या मानेवर एक भूत बसले. त्यांचे भूत उतरवायला चिंचेच्या फांदीने किंवा केर-सुणीने झोडपण्याशिवाय दुसरा उपाय नाही."

[illegible] वाटले आणि घरी आल्याबरोबर तो केसुणीने मालकिणीला झोडपूं लागला. मालकिणीने पण केरसुणी घेऊन नवऱ्याला मारायला सुरवात केली. ती गडबड पाहून शेजार पाजारची मंडळी जमा झाली. सर्व विचारू लागले—"अहो, झाले तरी काय?" चवकशी करतां खरी गोष्ट बाहेर पडली.

दगडूने सर्वांसमक्ष आपली चूक कबूल केली व म्हणाला—"हे सर्व काम माझे आहे. भुकेने कावलेला मनुष्य काय करू शकतो, हे मालकाला कळावे म्हणून मीच हा सर्व उपद्व्याप केला."

गावकऱ्यांनी दगडूचे म्हणणे ऐकल्यावर दुकानदारालाच सर्व प्रकारे दोषी ठरविले. दुकानदाराने दगडूला नोकरीवरून काढून टाकण्याचे ठरवून त्याला अटीप्रमाणे चारशे रुपये देऊन टाकले. दगडूने पैसे नेऊन थोडी जमीन विकत घेतली. त्याचे पुढील आयुष्य सुखाचे झाले.

शिलारथ

[४]

[खड्गवर्मा आणि जीवदत्त यांचा वध करण्याचा प्रयत्न महेंद्रनगरचा राजकुमार व त्याच्या मित्रांनी केला होता. पद्मपूरचा राजा व त्याचा मंत्री यांच्या परवानगीने खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी महेंद्रनगरच्या मंत्र्यांच्या मुलाचा मृत देह आणि पाय कापला गेल्याने अपंग झालेल्या राजकुमार प्रतापचंद्रला एका बैलगाडीत घातले आणि जंगलात निघून गेले. पुढे—]

सूर्योदयापूर्वी खड्गवर्मा आणि जीवदत्त वृद्ध गुराख्याच्या झोपडीजवळ येऊन पोचले. त्या झोपडीपर्यंत जंगलांत बैलगाडी घेऊन जाणे जीवदत्तला बरोबर वाटले नाही. कारण झोंपडीजवळ बैलगाडी दिसली तर म्हाताऱ्यावर विनाकारण संकट येईल, असा त्याने विचार केला.

त्या झोपडीपासून पुष्कळ दूर बैलगाडी थांबवून जीवदत्त खड्गवर्माला बरोबर घेऊन गेला. दोघे गाडीतून उतरून एका झाडाखाली जाऊन उभे राहले. चारी बाजूला दाट काळोख होता. दूर कोठून तरी हिंस्र श्वापदांचे ओरडणे ऐकू येत होते.

"खड्गवर्मा, आपण पुढे काय करायचे याचा नीट विचार करूनच पुढे पाऊल टाकलेले बरे! महेंद्रनगरच्या त्या दोघां दुष्टांच्या मूर्खपणाने आपण दोघे उगाच फसलो आहो. आपण प्रत्येक पाऊल फार

काळजीपूर्वक पुढे टाकले पाहिजे." जीवदत्त म्हणाला.

"बुरखेवाला तो तिसरा मनुष्य तुझ्या निष्काळजीपणामुळेच निसटला. त्याला एकटा सोडून देऊन तू आवाराच्या भिंतीकडे धावलास हे बरोबर झाले नाही. त्याला पकडले असतेस तर आपल्याला असे अडकून रहावे लागले नसते. त्याने महेंद्रनगरला जाऊन सर्व काही आपल्या राजाला सांगितले असावे." खड्गवर्मा म्हणाला.

"मला पण तेच वाटते आहे. आता कदाचित पद्मपूरचे महाराज आणि महेंद्र-नगरचा राजा आपसातले वैर वाढू नये यासाठी आपल्याला अटक करून कैदेत अजून ठेवतील. आपण विनाकारण या संकटात सापडलो आहो." जीवदत्त म्हणाला.

"जीवदत्त! तू म्हणालास ते अगदी बरोबर आहे. तर मग आपण ती बैलगाडी आहे तेथेच सोडून देऊन त्यातला तो मृतदेह आणि तो लंगडा दोघांना त्यांच्या त्यांच्या नशिबावर सोडून देऊन उजाडण्या-पूर्वी या राज्याच्या सीमेबाहेर पळून जाऊ या." खड्गवर्माने सुचविले.

"खड्गवर्मा, एका मेलेल्या माणसाला व असहाय लंगड्याला आपण त्यांच्या नशिबा-वर या दाट जंगलात सोडून जावे म्हणतोस?" जीवदत्तने विचारले.

जीवदत्त अजून बोलतच होता, इतक्यात एक काळी आकृती जवळ येऊन बेताच्या हळू आवाजात म्हणाली–"तुम्ही का! घंटांचा आवाज ऐकून मी झोपडीबाहेर, कोण आहे, पहायला आलो."

दोघांनी त्या व्यक्तीकडे पाहिले. ती व्यक्ति इतर कोणी नसून तो वृद्ध गुराखीच होता. त्याला पाहून व ओळखून दोघांना फार आनंद झाला.

"अहो काका, आम्ही दोघे एका संकटात सापडलो आहो. ती बैलगाडी राजधानीतून येथवर आम्हीच घेऊन आलो. त्यात एक प्रेत व एक पाय कापला गेलेला मनुष्य असे दोघे आहेत. त्या दोघांची अशी स्थिती व्हायला ते दोघेच कारण आहेत, आम्ही दोघे निर्दोष आहो. उजाडेपर्यंत या दोघांच्या रक्षणाची जबाबदारी तुमच्यावर टाकून आम्ही येथून पाय काढावा, म्हणतो." जीवदत्त म्हणाला.

"त्यांचे रक्षण म्हणजे हिंस्र श्वापदां-पासूनच ना?" असे विचारीत म्हाताऱ्याने बैलगाडीकडे वळून पाहिले. त्याच वेळी त्या बाजूने एक अस्वल गुरगुरत येत होते आणि एक वाघ डरकाळ्या फोडीत होता.

खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांनी त्या बाजूला पाहिले. गाडी पाठीमागून अस्वल येत होते आणि समोरून वाघ येत होता. दोघे जोराने गरजले. दोघे परस्परांवर हल्ला करण्याच्या बेतात होते. त्या भयंकर जनावरांना पाहून व त्यांचे ओरडणे ऐकून दोन्ही बैल उधळले आणि वाट फुटेल तिकडे जंगलात पळू लागले.

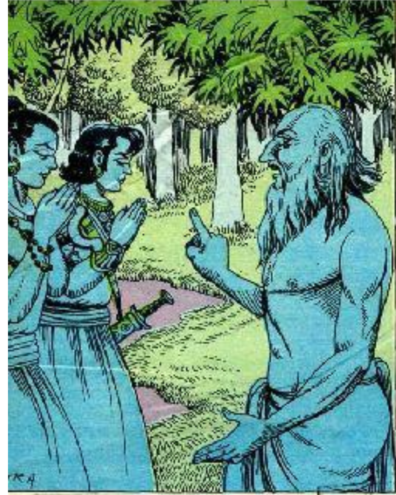
ही सर्व घटना घडायला एक मिनिट देखील लागले नसेल. बैलांच्या गळ्यातल्या घंटांचा आवाज आणि वाघाअस्वलांचे कर्कश ओरडणे छान ऐकू येत होते.

"आपल्या समोरचा प्रश्न देवानेच सोडविला आहेसे दिसते आहे, जीवदत्त!" खड्गवर्मा आनंदातिरेकाने म्हणाला.

"तसेच दिसते आहे. पण तो लंगडा राजकुमार..."

जीवदत्तचे बोलणे पुरे होण्यापूर्वीच तो म्हातारा गुराखी मध्येच म्हणाला–

"राजकुमार? कोणत्या देशातला राजकुमार? आहे काय ही सर्व भानगड? पहिल्याने या अस्वलाला आणि वाघाला दूर पळवून लावले पाहिजे."

खड्गवर्माने झाडाखालीच पडलेली एक लांबुडकी काठीसारखी फांदी अस्वल आणि वाघ दोघांची लढंत चालू होती त्या बाजूला फेकली. एकाएकी पडलेल्या त्या काठीने घाबरून जाऊन वाघ व अस्वल निर-निराळ्या दिशेने पळून गेले.

जीवदत्तने रात्री घडलेली घटना थोड-क्यात सांगितली. म्हातारा काही वेळ विचार करीत उभा राहला. नंतर म्हणाला– "तुम्ही थोडा वेळदेखील येथे थांबता कामा [illegible] राज्याच्या हद्दीबाहेर निघून जा. आमच्या राजाहून महेंद्रनगरचा राजा बलाढ्य आहे आणि वर दुष्टपण आहे. तो आमच्या राजावर दडपण घालून तुम्हाला कैद करवील."

खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांना तीच शंका होती. म्हणून दोघांनी त्या वृद्ध गुराख्याचे आभार मानून तेथून पाय काढला. उजाडण्यापूर्वी पद्मपुरापासून जितके दूर जाता येईल तितके जायचे त्यांनी ठरविले.

तिकडे महेंद्रनगरच्या सेनापतीचा मुलगा पद्मपुराहून निसटून तीन प्रहर रात्र उल-टण्याच्या सुमारास महेंद्रनगरी पोचला. त्याने आपल्या बापाला घडलेले सर्व वृत्त सांगितले. राजकुमार व मंत्र्याचा मुलगा दोघे पद्मपूरला संकटात सापडल्याचे कळल्या-वर सेनापतीने रात्रीच राजाला व मंत्र्याला जागे करून त्यांना सर्व बातमी कळविली.

राजा व मंत्री दोघांनी सेनापतीच्या मुलाला बोलावून त्याच्या तोंडून सर्व वृत्त ऐकून घेतले. सेनापतीच्या मुलाने मंत्र्याचा मुलगा जीवदत्तच्या मंत्रदंडाचा तडाखा लागल्यामुळे कसा जमिनीवर आदळला होता, हे सांगितले. त्याच बरोबर राजकुमार आंवाराची भिंत ओलांडून जात असता तलवारीचा वार लागल्याने ओरडल्याचे [illegible] पाठलाग केला तेव्हा भिंतीवरून उडी मारून तो स्वतः कसा पळून आला हे वर्णन करून सांगितले.

सेनापतीच्या मुलाने हे सर्व सांगितले, पण तिथे बुरखा घालून पद्मपूर नगरात कां शिरले होते हे सांगितले नाहीं. कोणातरी दोघां क्षत्रिय तरुणांनी त्यांचे स्वागत केले म्हणून ते अतिथिशाळेत गेले होते, असे सपशेल खोटे सांगून टाकले.

महेंद्रनगरचा राजा व मंत्री दोघांना त्यांची मुले आता कसल्या कसल्या संकटात सापडली असतील या काळजीत काय करावे सुचेना. दोघे जिवंत तरी असतील की नाही, याचीच शंका दोघांना वाटू लागली. म्हणून दोघांनी एक पत्र लिहून एक दूत पद्मपूरच्या राजाकडे पाठविला.

महेंद्रनगरचा राजदूत सूर्योदयानंतर थोड्याच वेळाने पद्मपूरला येऊन पोंचला. त्याने आपल्या राजाने दिलेले पत्र पद्मपूरच्या राजाला दिले. त्या पत्रात महेंद्रनगरच्या राजाने राजकुमाराला व मंत्र्याच्या मुलाला, जखमी करणाऱ्या दोघां क्षत्रिय तरुणांना कैद करून त्यांच्या सह पाठवून द्यावे, असा मजकूर होता.

मजकूर वाचून सेनापतीचा मुलगा निसटून पळून गेला असल्याचे पद्मपूरच्या महाराजांना

कळले. परंतु त्याला मंत्र्याचा मुलगा मेल्याचे व राजकुमाराचा पाय कापला गेला असल्याचे वृत्त माहीत नसावे, हे देखील कळले. पद्मसेनने मंत्र्यांना बोलावून आणावयास आज्ञा केली आणि महेंद्रनगराच्या राज-दूताला अतिथिशालेत विश्राम करण्यास पाठवून दिले.

मंत्री सोमदेव राजाचा निरोप कळतांच आला. त्याने दोन तीनदां ध्यानपूर्वक पत्र वाचले आणि विचार करून व मनाशी काही तरी ठरवून म्हणाला–"या पत्रावरून महेंद्र-नगरच्या महाराजांना वस्तुस्थितीची पूर्ण माहिती नाही, हे स्पष्ट दिसते आहे. तरी आपण या पत्राचे उत्तर तर पाठविलेच

पाहिजे. आपण असे लिहून कळवू की ते दोघे क्षत्रिय तरुण उजाडण्यापूर्वी ठरल्याप्रमाणे अतिथिशालेतून निघून गेले. रात्री काय घडले हे त्यांना माहीत नसावे. आम्हांला तर काहीच माहीत नाही. तरी देखील आम्ही त्या दोघां तरुणांना अटक करण्याचा आणि राजकुमार व मंत्र्यांचा मुलगा दोघे कोठे आहेत या गोष्टीचा शोध काढण्याचा पुरा प्रयत्न करीत आहो, वगैरे वगैरे..."

"तुम्ही म्हणता ते बरोबर आहे, पण त्या निर्दोष खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांना पकडून महेंद्रवर्माकडे कसे पाठविता येईल? तसे केल्यास त्यांना आपणच मरणांची

[illegible] होणार नाही का?" पद्मसेनने विचारले.

"या संकटातून सुटायला एक उपाय आहे. जीवदत्त आणि खड्गवर्मा दोघांना ओळखणारे,–त्यांचे नाव व रूप माहीत असलेले लोक फारच कमी आहेत. जे त्यांना ओळखू शकतील असे आपले नागरिक व काही अधिकारी आहेत. म्हणून आपण त्यांची खोटी नावे सांगून महेंद्रवर्माला भुलविण्याचा प्रयत्न करण्यासारखा आहे. या वेळी मंत्र्याच्या मुलाचे प्रेत व राजकुमार कोणत्या स्थितीत कोठे आहेत, हे आपल्याला तरी कोठे माहीत आहे?" मंत्री सोमदेवने सुचविले.

"या सर्व गोष्टींचा विचार करून एक पत्र लिहा आणि त्या राजदूताच्या हाती महेंद्रवर्माकडे पाठवून द्या. काय वाटेल ते झाले तरी खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांवर कोणते ही संकट येता कामा नये. ते दोघे खरोखरच शूरवीर आहेत. त्यांच्यापैकी कोणीतरी एक खात्रीनेच पद्मावतीने सांगितलेला शिलारथ हलवू शकेल. तसे होऊ शकले तर मी आपल्या जावयाला राज्याचा भार सोपवून विश्रांती घेईन." राजा पद्मसेन म्हणाला.

मंत्री सोमदेवने, राजाने सुचविल्याप्रमाणे पत्र लिहून त्याच्यावर राजाची मुद्रा लावली

आणि ते [illegible] वर्माकडे पाठवून दिले. राजदूताने संध्याकाळी आपल्या राजधानीत पोचताच ते पत्र राजाला दिले.

महेंद्रवर्मा व त्याचा मंत्री ते पत्र वाचून चकित झाले. त्यांची मुले आणि दोघे क्षत्रिय असे एकाएकी नाहीसे कसे काय झाले. परंतु त्या दोघां क्षत्रिय वीरांची नावे आणि त्यांचे रूप रंग याचे वर्णन दिले होते ते वाचून त्यांना थोडी आशा वाटली. कारण त्यांच्या आधारे त्यांना शोधून पकडणे शक्य होते.

मंत्री सोमदेवने त्या पत्रात खड्गवर्मा आणि जीवदत्त यांची नावे अनुक्रमे वीरभद्र आणि रामभद्र अशी लिहिली होती आणि वीरभद्राचा एक डोळा गेला असून रामभद्राच्या डाव्या हाताला सहा बोटे आहेत अशा त्यांच्या खुणा लिहिल्या होत्या. असे वर्णन लिहून त्या पुढे या तरुण क्षत्रियांना पकडण्यासाठी राजाचे शिपाई त्यांचा शोध काढीत आहेत आणि राज्यभर या गोष्टीची दवंडी पिटविण्यात येत आहे, असेदेखील पत्रात लिहिले होते.

"मंत्री, समजा, ते दोघे क्षत्रिय तरुण आपल्या हाती पकडले गेले, पण आपल्या मुलांची काहीच माहिती त्यांना नसली तर ते वेष पालटून आपल्या राजधानीत आले असतील किंवा येण्याच्या प्रयत्नात

असतील असे का तुम्हांला वाटत?" महेंद्रवर्माने विचारले.

मंत्री वामपाल थोडा वेळ काहीच बोलला नाही. विचार करून म्हणाला– "आपल्या मुलांचा पोरकटपणा अजून गेलेला नाही. त्या दोघां क्षत्रिय तरुणांबरोबर ते देशपर्यटनाला गेले असल्यास नवल नाही. सेनापतीच्या मुलाच्या बोलण्यावरून त्यांचे आपसात वैर किंवा वांकडे येण्याचे कारण झाले असेल असे मला नाही वाटत. तो तर आपल्या मुलांपेक्षा जास्तच पोरकट आहे."

"खरे काय ते हळूहळू उघड होईल. आपल्या राज्यात देखील वीरभद्र व रामभद्र

दोघांना पकडण्यासाठी दवंडी पिटविण्याची व्यवस्था करा." महेंद्रवर्मा म्हणाला.

त्या दिवशी संध्याकाळी पद्मपूर आणि महेंद्रनगर राज्यांच्या खेडेगावातून आणि शहरातून बीरभद्र व रामभद्र यांना पकडण्यासाठी त्यांच्या वर्णनासह दवंडी पिटविण्यात आली.

पद्मापुराहून पुष्कळ दूर एका गावी एका खानावळवालीकडे उतरलेले खड्गवर्मा व जीवदत्त यांनी ती दवंडी ऐकली. दवंडी ऐकून तीत काही गूढ लपलेले आहे, असा संशय दोघांना आला. आपणाला सावध करण्यासाठीच राजा पद्मसेन याने अशा तऱ्हेची दवंडी पिटवली असावी असेदेखील दोघांना वाटले.

लवकर ते गाव सोडून जाण्यात शहाण पण आहे असे खड्गवर्माला साहजिकच वाटले. परंतु जीवदत्तला तशी घाई करून निघून जाण्यात जास्तच धोका असल्यासे भासले. म्हणून संध्याकाळी निघावे आणि ती रात्र कोठेतरी जंगलातच काढून दुसऱ्या [illegible] जावे, असे जीवदत्तने सुचविले.

ते दोघे बोलतच होते तेवढ्यात राजाच्या दोघां शिपायांनी खानावळवालीला येऊन विचारले-"काय हो बाई! तुमच्या घरी जे दोघे तरुण येऊन उतरले आहेत ते कोठे आहेत?"

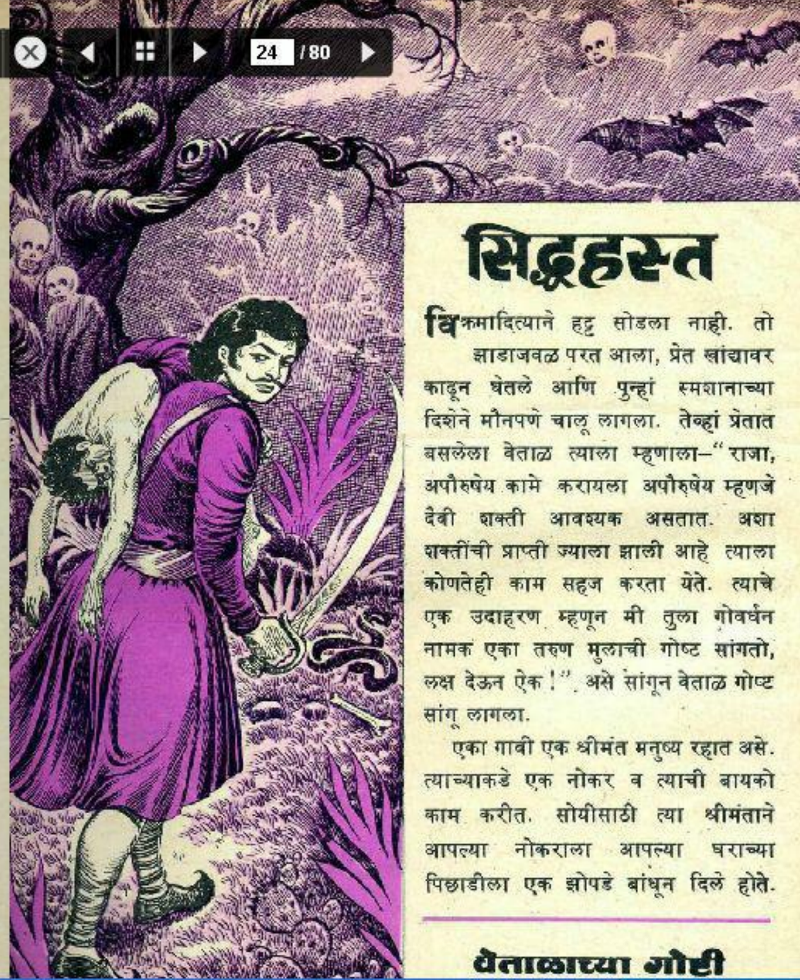
म्हातारी घाबऱ्या आवाजात म्हणाली- "आहेत आत, बोलावते त्यांना." असे म्हणत ती खड्गवर्मा व जीवदत्त होते तेथे गेली.

शिपायांच्या इच्छेप्रमाणे खड्गवर्मा व जीवदत्त बाहेर आले. शिपायांनी दोघांकडे लक्षपूर्वक पाहिले, पण दवंडीत सांगितलेल्या खुणा नव्हत्या. म्हणून म्हणाले-"गावच्या पाटलाने तुम्हां दोघांना बोलावून आणायला आम्हांला पाठविले आहे."

"ठीक, येतो, चला!" जीवदत्त म्हणाला. पुढे शिपाई आणि पाठीमागून खड्गवर्मा आणि जीवदत्त पोलीस पाटलाच्या कचेरीकडे निघाले.

(चालू)

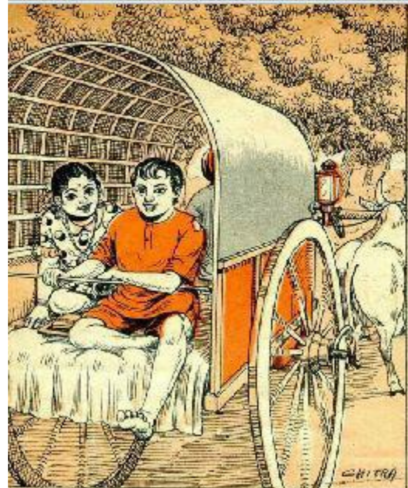

सिद्धहस्त

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ परत आला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि पुन्हां स्मशानाच्या दिशेने मौनपणे चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-"राजा, अपौरुषेय कामे करायला अपौरुषेय म्हणजे दैवी शक्ती आवश्यक असतात. अशा शक्तींची प्राप्ती ज्याला झाली आहे त्याला कोणतेही काम सहज करता येते. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला गोवर्धन नामक एका तरुण मुलाची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक!". असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्याच्याकडे एक नोकर व त्याची बायको काम करीत. सोयीसाठी त्या श्रीमंताने आपल्या नोकराला आपल्या घराच्या पिछाडीला एक झोपडे बांधून दिले होते.

त्या नोकराला दोन मुले होती. ती मोठी झाल्यावर कामधंद्याच्या शोधार्थ परगावी निघून गेली. आता त्या नवराबायकोला घरात एकटेपणा वाटू लागला. ईश्वरकृपेने त्यांना एक तिसरा मुलगा झाला. ज्या दिवशी नोकराची बायको बाळंत झाली त्याच दिवशी त्या श्रीमंत माणसाची बायको पण बाळंत झाली आणि तिला एक मुलगी झाली. एकाच दिवशी व एकाच वेळी दोघांचा जन्म झाला हा एक विचित्र योगायोगच होता. पूर्वजन्मीचे काही कारण असेल त्याशिवाय असे होणार नाही, असे जवळपासच्या लोकांना वाटू लागले.

श्रीमंताचा मुलीचे नाव होते लीला. दोघं बरोबर खेळत आणि दिवसभर मनाला वाटेल तिथे हिंडत फिरत. दोघं थोडी मोठी झाल्यावर एकाच गुरूकडे विद्याभ्यास करू लागली. कधी लीला आपल्या बाबांच्या गाडीत हिंडायला गेली की गोवर्धनला बरोबर घेऊन जायला हट्ट करी. त्या श्रीमंत मनुष्याला जेव्हां दोघं गाडीत बसून हिंडायला जातात हे कळले तेव्हां त्याला राग आला. त्याने गोवर्धनला गाडीत घेऊन जाऊ नये अशी नोकराला ताकीद करून ठेवली. त्या दिवसापासून लीलाने फिरायला जायचेच बंद केले.

शाळेत मधल्या वेळी खायला लीला बरोबर काही तरी गोडधोड नेत असे. दोघं मुले ते अर्धे अर्धे वाटून खात. श्रीमंताच्या बायकोला आश्चर्य वाटे की घरी जी मुलगी एकदा गोडपदार्थ केला तर त्याला हात देखील लावीत नाही ती शाळेत दुप्पट कशी काय खाते. श्रीमंताला ती गोष्ट कळली तेव्हां तो नोकराला बोलावून म्हणाला– "तू मुलाला शिकवतोस कशाला रे? तो येऊन जाऊन शेतीची कामे करणार. म्हणून त्याला शाळेत पाठवू नकोस."

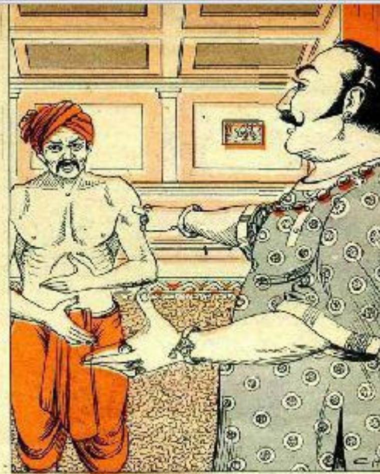
ते ऐकून नोकर म्हणाला–"धनी! मुलगा अजून लहान आहे. मोठा होईल तेव्हां ना

"अरे, आजपर्यंत तो जितका शिकला आहे, तितके पुरे झाले! उद्यांपासून मी त्याला गुरे चरायला घेऊन जायला पाठविणार आहे." श्रीमंत म्हणाला.

दुसऱ्या दिवसापासून गोवर्धन श्रीमंत माणसाची गुरे चरायला घेऊन जाऊ लागला. ते कळल्यावर लीलाने शाळेत जायचे सोडून दिले आणि गोवर्धनच्या मागोमाग ती रानात जाऊ लागली. दोघे कधी झाडाखाली तर कधी झाडावर चढून गप्पा गोष्टी करीत आणि लीला बरोबर आणलेले खाणे गोवर्धनला खायला देई.

असे तीन दिवस गेले. चवथ्या दिवशी गुरुजींनी त्या श्रीमंत माणसाकडे येऊन लीला आजारी तर नाही, अशी चवकशी केली आणि ती तीन दिवसापासून शाळेत आली नसल्याचे सांगितले. त्या श्रीमंताला ते ऐकून आश्चर्यच वाटले. त्याने मुलीला बोलावून शाळेत न जाण्याचे कारण विचारले तेव्हां ती म्हणाली–"गोवर्धनने शाळा सोडली म्हणून मी पण सोडली."

त्या श्रीमंताला मुलीचे तसे वागणे आवडले नाही. ती मुलगी तशी वागत राहिली तर आपली मान खाली होईल, असा विचार करून त्याने गोवर्धनच्या बापाला

बोलाविले व म्हणाला–"तुझ्या मुलाला या गावात या पुढे राहता येणार नाही. तू त्याला, तुला पाहिजे तिकडे पाठवून दे."

म्हातारा नोकर म्हणाला–"आहो पण, माझे दोघे मोठे मुलगे पण माझ्याजवळ नाहीत. निदान हा लहान मुलगा जिवाला आधार आहे. त्याला राहू द्या."

"तुला तुझा मुलगा हवा आहे की नोकरी? मुलगा हवा असेल तर मुलाबरोबर तू सुद्धा निघून जा. तुम्ही येथे राहण्याची गरज नाही." श्रीमंत निष्ठुरपणाने म्हणाला.

गोवर्धनला जेव्हां हे सगळे कळले तेव्हां तो आपल्या आईवडिलांना म्हणाला–

"बाबा! मी कोठेतरी निघून जातो. तुम्ही मुळीच काळजी करू नका."

गोवर्धन लीलाचा निरोप घेण्यासाठी निघाला तेव्हां ती म्हणाली–"तू मोठा झाल्यावर परत ये. मी तुझी वाट पहात राहीन. आपण मोठेपणी लग्न करून घेऊ. तू ही गोष्ट विसरू नकोस."

गोवर्धन चालत चालत एका ओढ्याच्या काठी संध्याकाळच्या सुमारास येऊन पोचला. त्या ओढ्यावर एक लहानसा अरुंद पूल होता. गोवर्धन त्या पुलावरून पलीकडे जायला पुलाजवळ पोचला असेल नसेल तेवढ्यात एक म्हातारी हातातली काठी उगारून त्याला म्हणाली–"अरे ए! थांब! [illegible] बदके पलीकडे जातील. मग तू जा."

म्हातारीच्या पाठीमागे बदकांची एक मोठी रांग होती. तरी गोवर्धन थांबला. बदके एकामागून एक हळूहळू पूल पार करू लागली. बराच वेळ झाला तरी बदकांची रांग संपतच नव्हती. काळोख वाढू लागला होता आणि वर त्याला भूकपण लागली होती. म्हणून तो एका झाडाला टेकून बसला आणि त्याला झोप केव्हां लागली, हे कळले देखील नाही. त्याची झोप मोडली तेव्हां उजाडले होते. परंतु बदकांची रांग मात्र संपली नव्हती. थोड्या वेळाने सर्व बदके पार निघून गेल्यावर म्हातारी गोवर्धन-जवळ आली आणि म्हणाली–"तुला कंटाळा आला असेल नाही? रागही आला असेल, माझा! आता तू जा पलीकडे."

"तसे माझे गर्दीचे काम नव्हतेच. मी कामाच्या शोधार्थ जातो आहे." गोवर्धन म्हणाला.

"विवेकी व शाहणी माणसे चिडत किंवा रागावत नाहीत. तू हात पुढे कर, मी तुला 'हस्तलाघव' नामक विद्या देते." म्हातारी म्हणाली.

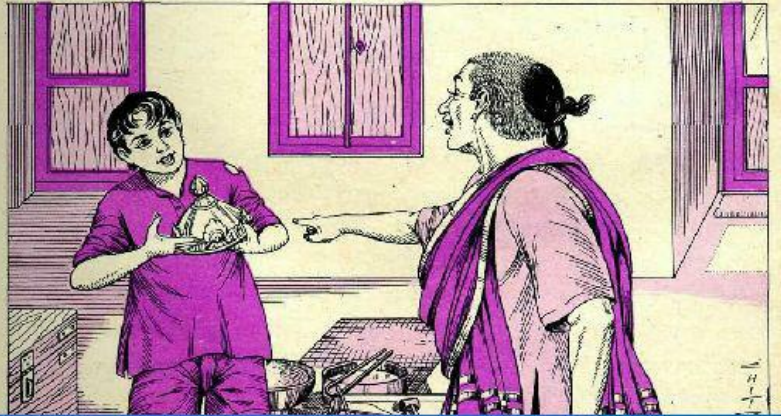
गोवर्धनने हात पुढे केल्यावर म्हातारीने जोराने हातावर काठी मारली आणि म्हणाली–"आता तुला जायचे असेल तिकडे जा. तू कोणते ही काम [illegible] म्हणलेस की तुला त्यात यश मिळेल." असे सांगून म्हातारी निघून गेली.

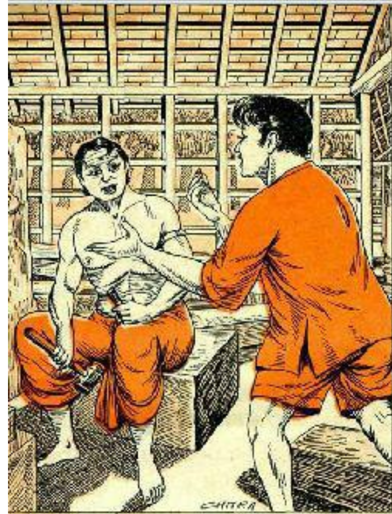
"ही म्हातारी मोठी विचित्रच दिसते आहे." असे मनातल्या मनात म्हणत गोवर्धन पूल पार करून गेला. संध्याकाळपर्यंत तो एका मोठ्या गावात येऊन पोचला. ती एका राजाची राजधानी होती. तो एका सोनाराच्या घरासमोर उभा राहून विचारू लागला–"काय हो, मला काही काम शिकविता का?"

"होय, मी शिकवितो. तू मन लावून काम केलेस तर तुला चांगले काम येईल." सोनार म्हणाला. नंतर गोवर्धनला आपल्या खोलीत बोलावून घेऊन गेला आणि तेथे काही कारागीर काम करीत होते त्यांच्याकडे बोट दाखवून तो म्हणाला–"तू एक वर्षभर मेहनत केलीस तर तुला हे काम येईल." पुन्हा दुसऱ्या एका खोलीत घेऊन जाऊन म्हणाला–"ही कारागिरी शिकायला चार वर्षे मेहनत करावी लागेल. शेवटी तो आपल्या स्वतःच्या खोलीत घेऊन गेला आणि म्हणाला–"मी राजाकरिता मुकुट करतो आहे." तू आयुष्यभर काम शिकलास तर कदाचित हे काम येईल."

"कां? हे काम मला करता येते!" अर्धवट तयार झालेल्या मुकुटाला हातात घेऊन खालपासून वरपर्यंत पहात गोवर्धन म्हणाला.

ते ऐकून सोनाराला राग आला. "काय रे, तू माझ्याकडे काम शिकायला

आला आहेस की फुशारक्या मारायला. ये, दाखव करून, पाहतो मी. हा किरीट पुरा होईपर्यंत मी तुला खोलीबाहेर येऊ देणार नाही." असे म्हणत सोनाराने दार बंद करून बाहेरून कडी लावून टाकली.

दुसऱ्या दिवशी सोनाराने दरवाजा उघडून पाहिला तर राजाचा मुकुट तयार झाला होता. निरनिराळी रत्ने यथास्थानी बसविलेली होती. सोनाराने चकित होऊन गोवर्धनच्या हातातून तो मुकुट घेऊन लक्ष-पूर्वक पाहिला आणि थक्क झाला. कोठे ही काही दोष राहिला नव्हता. त्याला तो मुकुट मढवायला निदान चार आठवडे लागले असते. पण त्या लहानशा मुलाने फक्त एका रात्रीत कसा काय पुरा केला याचे त्याला फार आश्चर्य वाटले. म्हणून तो गोवर्धनला म्हणाला–"मुला! तू इतका उत्तम करागीर असशील याची मला कल्पनादेखील नव्हती. मला यापुढे जी मिळकत होईल त्यातला अर्धा वांटा मी तुला यापुढे देत जाईन."

गोवर्धनने ते मान्य केले. परंतु काही दिवसांनी सोनार खरा हिशोब न ठेवून त्याला कमी पैसे देत असल्याचे गोवर्धनला कळले व त्याने ती नोकरी सोडून दुसरीकडे नोकरी करण्याचे ठरविले.

दुसऱ्या दिवशी तो गावभर फिरला आणि एका मूर्ती करणाऱ्याकडे जाऊन त्याने त्याच्याकडे नोकरी करण्याचे ठरविले. मूर्ती-काराने गोवर्धनकडे पाहूनच तो मुलगा हुशार असल्याचे ओळखले व काम लवकर शिकेल असे समजून त्याला आपल्या पदरी नोकरी दिली. मूर्तिकाराने एका नव्या देवळातल्या मूर्ती करण्याचे काम हाती घेतले होते. गोवर्धनला म्हणाला–"मी या मूर्ती तयार करून दिल्यावर देवळात त्यांची प्राण-प्रतिष्ठा झाली की राजकन्येचा आजार बरा होईल असे राजाच्या पुरोहितांनी सांगितले आहे."

"या सर्व मूर्ती मी तयार करून देतो." गोवर्धन म्हणाला.

[illegible] 'लहान तोंडी मोठा घास' वाटले. म्हणाला–"तुला हे करता येईल असे वाटले होय? उद्यां संध्याकाळपर्यंत या सर्व मूर्ती तयार करून दाखवतोस का?"

गोवर्धनने होकार दिला व टाकी व हतोडा घेऊन मूर्ती गढायला बसला. इतक्यात देवीची मूर्ती बोलू लागली–"मुला! तू सिद्धहस्त आहेस. मी तुला एक वर देते. तू आपल्या टाकीने मेलेल्या माणसाच्या पायाला भोक केलेस तर तो मनुष्य जिवंत होईल." असे सांगून देवी पुन्हा मूर्ती होऊन गेली.

संध्याकाळी येऊन मूर्तिकाराने पाहिले. सर्व मूर्ती तयार झाल्या होत्या. गोवर्धनला शाबासकी देत तो मूर्तिकार म्हणाला–"मुला, तू सामान्य मनुष्य नसून मय किंवा विश्वकर्म्याच्या वंशातला कोणी असावास असे दिसते. तू माझ्याजवळच राहून काम कर. आपण जो फायदा होईल तो अर्धाअर्धा वांटून घेऊ."

गोवर्धन त्या गोष्टीस कबूल झाला.

ठरल्याप्रमाणे मूर्तींची प्राणप्रतिष्ठा सुमुहूर्तावर झाली. परंतु राजकन्या बरी झाली नाही व तिचे प्राणोत्क्रमण झाले.

राजाला फार वाईट वाटले व रागपण आला. त्याने राजपुरोहिताला बोलावून विचारले–"राजकन्येचे प्राणोत्क्रमण असे कसे झाले? तुम्ही सर्वांनी मला फंसविले होते. देऊळ बांधण्याचा सल्ला ज्या कोणी दिला होता त्याला देहांत शिक्षा मी देतो."

राजपुरोहित घाबरून गेला व म्हणाला– "महाराज! मला वाटते की मूर्तिकाराने जी मूर्ती घडविली तिच्यात काही तरी दोष राहून गेला असणार त्याशिवाय असे होणे शक्य नाही."

राजाचे शिपाई प्रथम मूर्तिकाराला व नंतर गोवर्धनला धरून घेऊन आले. गोवर्धन राजाला म्हणाला–"महाराज! या मूर्ती मी तयार केल्या आहेत, मूर्तिकाराने नव्हे. या मूर्तीत कोणताही दोष नाही. मला असे वाटते आहे की राजकन्या अजून जिवंत असली पाहिजे. मी त्यांना एकदां पहावे म्हणतो."

राजाने गोवर्धनला राजकन्येचे प्रेत ठेवले होते त्या खोलीत न्यायला सांगितले. [illegible]नंतर सर्व लोकांना बाहेर जायला सांगून राजकन्येच्या पायाला टाकीने लहानसे भोक केले. लगेच राजकन्या जिवंत होऊन उभी राहली. गोवर्धन तिला घेऊन राजाकडे आला.

राजाने गोवर्धनला शाबासकी दिली आणि मोठे इनाम देऊन त्याचा सत्कार केला.

अशा तऱ्हेने गोवर्धन एकाएकी श्रीमंत झाला. या अवधीत तो एक तरुण युवकपण झाला होता. आता आपण परत आपल्या गावी जाऊन लीलाशी विवाह करावा असा त्याने विचार केला. तो राजाने दिलेल्या घोड्यावर बसून राजाने दिलेली सर्व बक्षिसे व परितोषिके घेऊन आपल्या गावी निघाला.

गोवर्धन आपल्या गावाच्या जवळ येऊन पोचला तेव्हां त्याला एक पांढरी इमारत दिसली. पण त्या इमारतीला कोठे दारच नव्हते. तो गाव सोडून गेला त्या वेळी तेथे ती इमारतपण नव्हती. तो विचार करीत उभा होता तेव्हां ती म्हातारी एकदम कोठून तरी येऊन दत्त म्हणून समोर उभी राहली व म्हणाली–"ओहो, तूच का? अरे, तू तर राजा झाला आहेस!"

"अहो आजी! ही सर्व तुमची मेहेरबानी होती म्हणून झाले. यात तुमचा वांटापण आहे." असे म्हणत गोवर्धनने त्याच्या ऐश्वर्याचा सर्व सांठा उघडून दाखविला.

"अरे [illegible]! मला [illegible] वस्तूंची काय रे गरज? परंतु गावात गेल्यावर तुला आनंद वाटणार नाही. कारण तुझे आईवडील वारल्याला कित्येक दिवस झाले. तू ज्या मुलीला भेटायला म्हणून इतका दूर आलास. ती देखील वारली. कारण तिच्या आई-वडिलांनी तिच्या इच्छेविरुद्ध तिचे लग्न करून द्यायचे ठरविले. तिने आत्महत्या करून घेते वेळी एक चिट्ठी लिहून ठेवली होती. त्या चिट्ठीत या बागेत तिची समाधी बांधावी असे तिने लिहून ठेवले होते. तिच्या आईवडिलांनी तिला एका पेटीत ठेवीत त्या पेटीवर समाधी बांधली. हीच ती समाधी." म्हातारी म्हणाली.

"मी लीलाला पुन्हां जिवंत करतो. पण आत जायचे कसे? वाटच नाही आजी!" गोवर्धन म्हणाला.

म्हातारीने आपली काठी भिंतीवर मारली. त्याबरोबर भिंतीत एक भगदाड पडले. आत एक पेटी होती. ती उघडून पाहिल्यावर लीला त्या पेटीत थोड्या वेळा-पूर्वीच झोपल्यासारखी दिसली. गोवर्धनने टाकी घेऊन तिच्या पायाला भोक केल्या-बरोबर ती उठून बसली. ती गोवर्धनकडे चकित होऊन पाहू लागली.

"लीला! तू मला नाही ओळखलंस का? अग, मी गोवर्धन!" गोवर्धन, चकित होऊन

त्याच्याकडे पहात असलेल्या लीलाला म्हणाला. गोवर्धनने हातातली टाकी फेकून दिली.

"तू परत येशील याची मला खात्री होती. माझ्या आईवडिलांनी माझ्या इच्छे-विरुद्ध बळजबरीने माझे लग्न करून देण्याचे ठरविले. म्हणून मी मेल्यासारखी दिसेन असे एक औषध खाल्ले आणि माझ्या जिवाला दुखापत झाल्याशिवाय माझ्यावर समाधी बांधवण्याची व्यवस्था करविली. मी जिवंतच होते." लीला म्हणाली.

दोघं त्या इमारतीतून बाहेर आली. तुला जिवंत पाहून तुझ्या आईवडिलांना किती

आनंद होईल? म्हणून चल, त्यांना जाऊन भेटूं या!" गोवर्धन म्हणाला.

"मी परत आपल्या घरी जाणार नाही. आपण आणखी कोठेतरी जाऊन राहू." लीला म्हणाली.

"माझी टाकी समाधीत राहली आहे, ती मी घेऊन येतो." असे म्हणत गोवर्धन समाधीजवळ गेला. परंतु समाधीच्या भितीला पडलेले खिडार बुजलेले होते व भित जशीच्या तशी होती. आत जायला वाटच नव्हती. म्हातारीपण जवळपास कोठे दिसली नाही. आता आपली टाकी आपल्याला मिळणे शक्य नाही, असे गोवर्धनला वाटले. तो लीलाला घोड्यावर बसवून राजधानीकडे निघाला. गावात एक घर ठरवून त्यात दोघं सुखाने आपला संसार करू लागली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! लीलाने जिवंत झाल्यावर आपल्या आईवडिलांना भेटायला कां नकार दिला उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या

पायावर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला–"लीला एक निश्चयी मुलगी होती. म्हणून लहानपणी सुद्धा आईवडिलांच्या इच्छेविरुद्ध त्यांच्या रागावण्याची भीती न बाळगता ती गोवर्धनच्या सुख दु:खात समभागी होण्याचा प्रयत्न करीत होती. त्याच्याशी लग्न व्हावे यासाठी तिने आत्महत्येचा अभिनय केला आणि आपल्या आईवडिलांना दु:खी केले. गोवर्धन तिच्या आईवडिलांहून जास्त श्रीमंत झाल्यावर ते, तिचे त्याच्याशी लग्न करून द्यायला तयार होतील हे तिला कळत होते. परंतु तिला त्यांच्या संमतीची अगर पसंतीची गरज भासली नाही. त्यांच्या दु:खी मनाला पुन्हां सुखी करण्याचा विचार देखील तिच्या मनात आला नाही. म्हणून तिने आपल्या घरी परत न जाण्याचा विचार केला."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

तेल्याचा पोपट

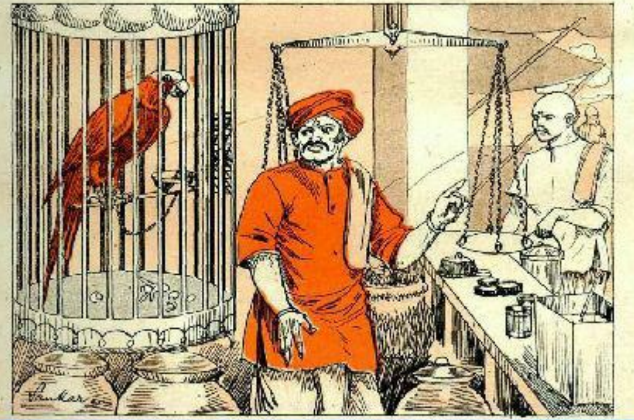
एका तेल्याजवळ एक सुंदर पोपट होता. तो तेलाच्या दुकानात समोर पिंजऱ्यात टांगलेला असे. एक दिवशी दुकानात एक बोका आला. त्याला पाहून पोपट भ्याला आणि पिंजऱ्यात पंख फडफडून,उड्या मारू लागला. म्हणून पिंजरा तुटून खाली पडला. तेलाची हंडी फुटली आणि चारीबाजूला तेल पसरले.

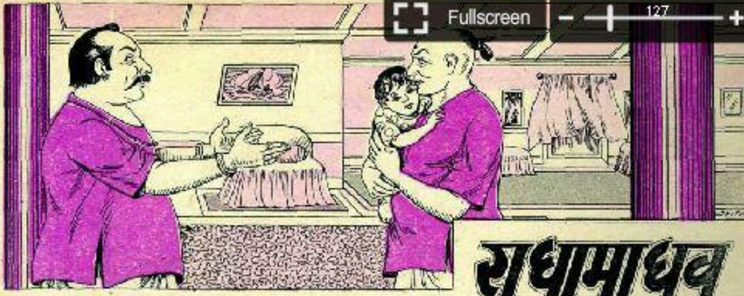
तेल्याला पोपटाचा फार राग आला. त्याने पोपटाच्या डोक्यावरची सर्व लव उपटून टाकली. त्यामुळे पोपटाला टक्कल पडल्यासारखे दिसू लागले. म्हणून पोपटाने रुसून जाऊन आपल्या धन्याशी बोलायचें सोडून दिले. आपल्या करणीबद्दल तेल्याला पश्चात्ताप वाटू लागला.

दोन आठवड्यांनी एक टक्कल पडलेला मनुष्य तेल विकत घ्यायला दुकानात आला. पोपट त्याला पाहून हंसू लागला.

"तू फार खूश दिसतोस की रे? असे काय रे झाले? काही तरी कारण असलेच पाहिजे की नाही. तू खरे कारण सांगितले नाहीस तर तुला मी बंद करीन." मालक पोपटाला म्हणाला.

"मला वाटते की या माणसाचा मालकपण कोणीतरी तेलीच असावा. कारण याच्या डोक्यावर एकदेखील केस नाही." पोपट म्हणाला.

राधामाधव

एका गावी रामदास आणि सोमदास नावाचे दोघे जीवश्च कंठश्च मित्र रहात असत. रामदास व्यापार करून मोठा धनी झाला होता. परंतु सोमदास देशाटन करून मोठा विद्वान व पंडित झाला. सोमदासाची मिळकत रामदासाच्या मानाने दशांश सुद्धा नव्हती. तरी देखील त्याच्या कुटुंबाला ती मिळकत पुरत असे. दोघांच्या मिळकतीत इतका फरक होता तरी दोघांच्या मैत्रीत अंतर आले नाही. सोमदासचे पांडित्य पाहून रामदास त्याची प्रशंसा करी आणि रामदासाचे व्यापारातील कौशल्य पाहून सोमदास त्याची प्रशंसा करी. अशा तऱ्हेने दोघे मित्र परस्परांच्या गुणांचे कौतुक करीत.

काही काळ लोटल्यावर रामदासाला एक मुलगा झाला. आणखी काही काळ लोटल्यावर सोमदासाला एक मुलगी झाली. रामदासाच्या मुलाचे नाव माधव होते तर सोमदासच्या मुलीचे नाव राधा होते.

राधा जन्मल्यानंतर काही दिवसांनी सोमदासची बायको वारली. म्हणून रामदास व त्याची बायको त्या लहान मुलीला आपल्या घरी घेऊन प्रेमाने तिचे कोड-कौतुक करू लागली. लोकांना राधा राम-दासचीच मुलगी आहे असे वाटू लागले आणि राधालापण रामदास व त्याची बायको तिचे आईवडील आहेत असे वाटू लागले.

काही काळ लोटल्यावर रामादासच्या मनात एक विचार आला. श्रीमंताचा व एका अशिक्षित बापाचा मुलगा असल्यामुळे माधवचे लक्ष अभ्यासात नाही असे राम-दासने पाहिले व मुलाला सोमदासकडे आणून ठेवले व म्हणाला–"तू याला आपला मुलगा समजून आपल्या घरी ठेवून घे आणि याला शिकवून आपल्या सारखाच विद्वान कर."

[illegible] दोघांनी आपापल्या मुलांची अदलाबदल करून घेतली. राधा एका गरीब आईबापाची मुलगी असून ही एका श्रीमंत माणसाच्या घरात वाढली.

माधव हुशार होता. तो एका श्रीमंत आईबापांचा मुलगा असूनही एका गरीब विद्वान माणसाच्या घरी राहून चांगला विद्याभ्यास करू लागला. तो मोठा होऊ लागला तसतसा सोमदासलाच आपले वडील मानू लागला आणि बापाला म्हातारपणी मदत करता यावी यासाठी छान शिकू लागला. त्याने विद्याभ्यास मन लावून केल्यामुळे तो विद्वान होऊ लागला. ते पाहून रामदास व त्याची बायको दोघांना आनंद झाला.

रामदास व सोमदास पाहिल्यापासूनच चांगले मित्र होते. म्हणून दोघांचे येणे जाणे फार होते. राधा व माधव यांचीपण चांगली मैत्री जमली होती आणि हळूहळू वयाबरोबर माधवच्या मनात राधाविषयी प्रेमाचा अंकुर रुजला व तो वाढू लागला.

परंतु राधाच्या मनात असा काही फरक झाला नाही. ती एका श्रीमंत आईबापांची मुलगी असल्याबद्दलचा अभिमान मात्र वाढत गेला. ती रामदासाबरोबर जेव्हां जेव्हां सोमनाथच्या घरी जाई तेव्हां तेव्हां ती आपल्या घरी परत जाण्याची घाई करी. सोमदास व माधव यांच्याबद्दल तिच्या मनात प्रेम होते. परंतु त्यांची गरीबी पाहून तिला ती त्यांच्याहून मोठी आहे असे वाटे.

राधा व माधव वयात आले तेव्हां रामदास व सोमदास दोघांनी त्यांना खरी वस्तुस्थिति सांगून दोघांचा विवाह करून द्यायचे ठरविले.

सोमदासने माधवला विचारले–"माधव, राधा तुला पसंत आहे का? तिच्याबरोबर तुझे लग्न करून दिले तर तू तयार होशील का? तुला काय वाटते?"

"मी राधाशिवाय आणखी कोणाशी लग्न करायचे नाही असे केव्हांच मनाशी ठरविले आहे, बाबा." माधव सोमनाथला म्हणाला.

रामदासने पण तोच प्रश्न राधाला विचारला. म्हणाला–"मुली! तुझे लग्न करून द्यावे, म्हणतो. माधवशी तुझे लग्न करून दिले तर तुला आवडेल का?"

"माधव चांगला आहे, बाबा! परंतु ते गरीब लोक आहेत, नाही का?" राधा म्हणाली.

राधाच्या तोंडचे ते वाक्य ऐकून रामदास चकितच झाला. तो राधाला म्हणाला–[illegible] मी आजपर्यंत [illegible] सांगितले नाही ते आज सांगत आहे. माधव गरीब आहे असे तुला कोणी सांगितले? माझ्या सर्व ऐश्वर्याला तोच तर वारस आहे. तो माझाच मुलगा आहे. तू सोमदासाची मुलगी आहेस. तुझी आई लहानपणीं वारली, म्हणून तुला आम्ही आपल्या घरी आणून ठेवली. माधव श्रीमंत घरात वाढला तर बिघडून जाईल म्हणून त्याला लहानपणीच विद्याभ्यासासाठी सोमदासाच्या घरी मी नेऊन ठेवला. आता तो शिकून विद्वान झाला आहे. म्हणून तू त्याच्याशी लग्नाला तयार झाले पाहिजे."

रामदास म्हणाला ते ऐकून राधाच्या डोक्यात प्रकाश पडला. ती, आपण किती मूर्खपणाने आपल्या वडिलांचा अपमान केला याबद्दल मनातल्या मनात पश्चात्ताप करू लागली.

त्यानंतर यथासमयी राधा व माधव यांचा विवाह एका सुमुहूर्तावर झाला. दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

अशक्त 'अ'

एका गावी एक ब्राह्मण रहात असे त्याला एकुलता एक मुलगा होता. मुलाचे नाव विद्याधर होते. तो शाळेत जाऊ लागला, पण पाटीवर लिहिलेल्या 'अ, आ' अक्षरांपलीकडे त्याची मजल गेली नाही. मोठेपणी त्याचे लग्न झाले. दिवाळीला तो सासुरवाडीला गेला. तो सासुरवाडीच्या गावी पोचला तेव्हां त्याच्या सासऱ्याला कोणत्या तरी कामासाठी दुसऱ्या एका गावाला जावे लागले. त्यांनी तेथून पत्र लिहून कळविले की मला यायला थोडा उशीर होणार आहे. अमुक दिवशी परत येईन.

सासूने पत्र वाचून दाखवायला जांवई बापूंना सांगितले. रामूने चिट्ठी हातात घेतली. त्याला पत्र वाचतां येईना. तो आपल्या मूर्खपणाबद्दल फार दुःखी होऊन रडू लागला. जावयाला रडत असलेला पाहून घरच्या सर्व मंडळींना वाटले की पत्रांत काहीतरी वाईट बातमी आहे आणि सर्व मंडळी रडू लागली. सर्वांच्या रडण्याचा आवाज ऐकून शेजार पाजारची मंडळी धावली. एकाने पत्र वाचले व म्हणाला–"अहो, या पत्रात तशी काही वाईट बातमी तर दिसत नाही. शास्त्रीबुवांनी परवांपर्यंत परत येईन असे लिहिले आहे. मग तुम्ही कां रडता आहां?"

"मी शिकत असताना 'अ' फार मोठा होता म्हणून मला तो सहज वाचता येत होता. तो माझ्या चांगल्या ओळखीचा आहे. परंतु या चिट्ठीत तो असा अशक्त कां झाला आहे, कळत नाही, म्हणून मी रडत होतो." रामू म्हणाला.

तेव्हां सासूला कळले की तिच्या जांवयाला लिहितावाचता येत नाही.

होतकरू

नार्वे देशात एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्याला दोन मुलगे होते. समुद्रात एक लहानसे बेट होते, ते त्या श्रीमंत माणसाच्या मालकीचे होते. ते बेट मासे धरण्याच्या धंद्याला फार सोयीचे होते. त्या श्रीमंताचे दोघे मुलगे त्या बेटावर मासे धरायला जात असत. म्हणून त्या श्रीमंत गृहस्थाने एक घर बांधून ठेवले होते.

दोघां भावंडांपैकी मोठा थोडा गंभीर स्वभावाचा होता. कोणाशी तो मनमोकळेपणाने बोलत नसे. दुसरा धाकटा अगदी त्याच्या उलट होता. नेहमी धाडसाची कामे करण्यात त्याचे पाऊल पुढे असे. कधी कधी त्याच्या धाडसीपणामुळे नुकसानपण होई, परंतु तो होतकरू होता व तो स्वतःला तसा समजे देखील.

तो श्रीमंत मनुष्य वारल्यावर त्याच्या सर्व संपत्तीबरोबर दोघां भावंडांचा त्या बेटावर अधिकार झाला. दोघांनी बापाची इस्टेट वांटून' घेतली नाही. दोघे भाऊ उन्हाळ्यात बेटावर निघून जात, मासे धरण्याचे काम करीत आणि पावसाळा आला की घरी येऊन रहात. हिंवाळ्यात त्या बेटावर खुजे येऊन राहतात असे ऐकिवात होते. पण कधी कोणी त्यांना प्रत्यक्ष पाहिले नव्हते. ते मनुष्यांना कधी भेटत नसत. कारण मनुष्य त्यांना भीत असत.

एक वर्षी दोघे भाऊ त्या बेटावर दरवर्षीप्रमाणे मासे धरायला गेले आणि परत येते वेळी त्यांचे काही सामान बेटावरच राहून गेले. ते सामान घेऊन येण्यासाठी दोघे भाऊ काही दिवसांनी त्या बेटावर आले. ते सामान आपल्या नावावर घालून निघणार होते तेवढ्यात सूर्यास्त झाला.

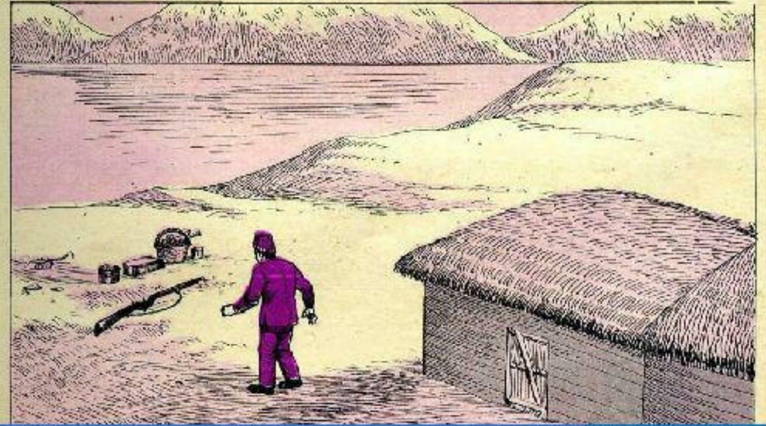
मोठा भाऊ धाकट्या भावाला म्हणाला–"आपण रात्रभर या बेटावर काढून उद्यां उजाडल्यावर पुढे जाऊ. [illegible] येण्याची शक्यता दिसते आहे. आकाश भरून आले आहे."

"छे, आत्तां कोठून येणार वादळ? चल, आपण आतांच निघू." धाकटा भाऊ म्हणाला.

"मी अगदी दमलो आहे बुवा! मला नाही झेपणार नाव वल्हवून नेणे. मी सांगतो ते ऐक. अशी घाई करू नकोस." मोठा म्हणाला.

दोघे भाऊ रात्रभर त्या बेटावर राहाले. सकाळी उठल्यावर धाकट्या भावाला मोठा भाऊ कोठे दिसेना. त्याची नाव सुद्धा त्याला कोठे दिसली नाही. परंतु खाण्यापिण्याचे सर्व सामान, एक बंदूक आणखी इतर काही वस्तू होत्या.

मोठा भाऊ संध्याकाळपर्यंत, कोठे गेला असल्यास परतेल असा विचार करून धाकट्या भावाने सैंपाक करून पोटभर खाऊन पिऊन घेतले. दिवसामागून दिवस आणि कित्येक आठवडे लोटले तरी मोठा भाऊ परतला नाही. आपल्या वांटयाची जमीन आणि वडिलार्जित इस्टेट बळकावण्याच्या हेतूने मोठ्या भावाने ही सर्व लबाडी केली असावी, अशी शंका धाकट्या भावाच्या मनात आली आणि तेच खरे ठरले. मोठ्या भावाने घरी पोचल्यावर आपली नाव पाण्यात बुडवून टाकली आणि धाकटा भाऊ पाण्यात बुडून मरण पावला. त्याला वांचवण्याचा त्याने पुष्कळ प्रयत्न केला, पण तो फुकट गेला. असे गावकऱ्यांना सांगितले.

परंतु धाकट्या भावाचा धीर खचला नाही. त्याने लाकडे व ओणकी जमा करून त्यांची एक जुजबी नाव तयार केली आणि त्या नावेत बसून मासे धरायला जाऊ लागला. बंदूकीने तो मधून पक्ष्याची शिकार करी. अशा तऱ्हेने त्याला पोट भरण्याची चिंता राहिली नाही. असेच काही दिवस लोटले.

हिंवाळा आला. धाकट्या भावाने विचार केला की खुजे लोक येथे या हिंवाळ्यात आले तर त्यांच्या संगतीत वेळ मजेत जाईल.

एक दिवशी त्याला समुद्रांतून वाद्यांचा गोड आवाज ऐकू आला. त्याला दुरून दिव्यांचा उजेडपण दिसला. तशी नाव [illegible] गलबत त्याने पूर्वी कधी पाहिले नव्हते. त्याची शिडे चौकोनी होती आणि ती रेशमी कापडाची होती. गलबतात सर्व खुजे होते आणि त्यांच्या अंगावर सर्व निळे कपडे होते. सुकाणूजवळ एक तरुण स्त्री नव्या नवऱ्या मुलीसारखी सजून उभी होती. दिसायला ती एकाद्या महाराणीसारखी दिसत होती. ती खुजी नव्हती, सामान्य स्त्रियांच्या उंचीची होती. त्या स्त्रीसारखी सुंदर स्त्री धाकट्या भावाने पूर्वी कधी पाहिली नव्हती. खुजांच्या जातीतली ती नव्हतीच.

बेटाकडे नाव येत असलेली पाहून धाकटा भाऊ पळत आपल्या घरात गेला आणि बंदूक घेऊन माळ्यावर जाऊन खाली काय काय होत आहे हे पहात पडून राहला.

थोड्या वेळाने सर्व खुजे त्या घरात आले. पुष्कळ खुजे होते ते. त्यांनी सर्व घर खूप सजविले. आता ते एखाद्या राजवाड्यासारखे दिसू लागले. जिकडे पहावे तिकडे सोन्या चांदीची भांडी होती. ते सर्व पाहून धाकटा भाऊ चकितच झाला.

सर्व खुजांनी मिळून जेवून घेतले व ते त्यानंतर नाचू लागले. फक्त नवरी मुलगी एका बाजूला घाबरल्यासारखी बसून होती. खुजा नवऱ्या मुलाने तिला नाचायला बोलाविले. पण तिने त्याचा हात झिडकारून त्याला दूर ढकलले.

धाकटा भाऊ [illegible] माळ्यावरून खाली उतरून आला. त्याने खुजांची नाव बांधून ठेवली आणि दारात उभा राहून गंमत पाहू लागला. थोडा वेळ गंमत पहात उभा राहल्यावर त्याने बंदुकीचा एक बार उडविला. तो आवाज ऐकून सर्व खुजे घाबरून घराबाहेर पळाले. त्यांची नाव बांधलेली होती. ती पाहून व आता समुद्रात पळून जायला मार्ग नाही हे ओळखून ते डोंगरात वाट फुटेल तिकडे पळून गेले.

घरात आता फक्त ती नवरी मुलगी आणि सोन्या चांदीची भांडी काय ती उरली. नवऱ्या मुलीने त्याला, तिच्यावर आलेल्या प्रसंगाचे वर्णन करून सांगितले. ती लहान असतानाच तिला हे खुजे पळवून घेऊन गेले होते. त्यांनीच तिला वाढविले व ती लहानाची मोठी झाली. तिला दुसरा कोणता ही त्रास झाला नाही, पण तिला हे खुजे मुळीच आवडत नसत. एक खुजा तिच्याशी लग्न करून घेण्यासाठी तिला त्रास देऊ लागला. तेव्हांपासून तिला आपल्या जिवाचा वीट आला आणि त्या खुजांच्याविषयी तिच्या मनात घृणा उत्पन्न झाली.

त्या नवऱ्या मुलीचे नाव गाव आणि आईवडिलांचे नाव ऐकून धाकट्या भावाला ती त्याची दूरची नातलगच असल्याचे कळले. "मी किती भाग्यवान आहे, यात काही शंका आहे का?"

त्यानंतर ती दोघं खुजांच्या गलबतात बसून समुद्र पार करून आपल्या गावी येऊन

पोचली आणि लग्न करून आनंदाने राहू लागली.

आपल्या धाकट्या भावाला एकाएकी श्रीमंती आलेली कळल्यावर व त्याचे वैभव पाहून मोठ्या भावाला, ते सर्व वैभव खुजांकडून मिळाले असावे असे वाटले. हिवाळ्यात खुजे त्या बेटावर येऊन राहतात हे त्याने ऐकले पण होते. म्हणून दुसऱ्या वर्षी हिवाळा सुरू व्हायच्या आधी मोठा भाऊ बेटावर जाऊन राहण्यासाठी निघाला. बेटावर पोचल्यावर त्याला खुजांचे विचित्र व भयंकर आवाज ऐकू येऊ लागले. त्याला समुद्रात दिवे दिसले. तो घाबरून आपल्या घरात जाऊन बसला.

या खेपेस समुद्रातून जे खुजे आले ते दुसऱ्याच एका जातीचे होते. ते दिसायला लठ्ठ होते आणि त्यांच्या अंगात कातड्याचे कपडे होते. ते नावेतून आले नव्हते, पोहोत आले होते. त्यांना घरात येतांना पाहून मोठा भाऊ माळ्यावर जाऊन लपून बसला. एक खुजा चुलीजवळ जाऊन [illegible] विस्तवात खुजांनी ओली लाकडे घातली. त्यामुळे घरात धूरच धूर झाला. मोठ्या भावाला पळून जावेसे वाटले पण तो अंगाने लठ्ठ होता, म्हणून खिडकीतून पळून जाता येईना. तो घाबरून जाऊन मोठ्याने ओरडला, पण त्या खुजांच्या गोंगाटामुळे त्याचा आवाज कोणाला ऐकूच आला नाही.

उजाडण्यापूर्वी सर्व खुजे त्या घरातून निघून गेले. तो घराबाहेर आला आणि कसाबसा आपल्या घरी पोचला. पण त्याचे डोके फिरले होते. मधून मधून तो मोठ्याने ओरडे. मरण येण्यापूर्वी त्याचा वेडेपणा कमी झाला. त्या बेटावर त्याला जे कष्ट सहन करावे लागले त्यांचे वर्णन आपल्या घरच्या लोकांना सांगितल्यानंतरच त्याला मरण आले.

त्यानंतर त्या बेटावर जाण्याचे धाडस कधी कोणी केले नाही. एका मोठ्या वादळात ते बेट पाण्यात बुडले.

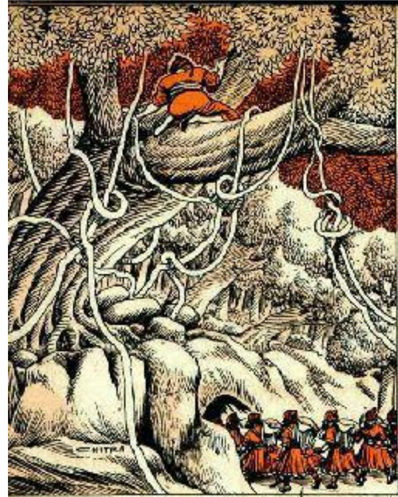

अलीबाबा आणि चाळीस चोर

फार पूर्वी इराण देशात एका गावी अलीबाबा व कासिम नावाचे दोघे भाऊ रहात असत. त्यांचे आईवडील गरीब होते. त्यांच्याकडे स्वतःचा जमीनजुमला वगैरे काही एक नव्हते. म्हणून सकाळची काळजी संध्याकाळी आणि संध्याकाळची काळजी सकाळी करावी लागे. आईवडील वारल्यावर कासिमने एका म्हातारीच्या मदतीने एका श्रीमंताच्या मुलीशी लग्न करून घेतले. त्याने एक दुकान काढले. त्याचा संसार सुखाने चालू लागला. त्याला कसलीच फिकीर उरली नाही.

धाकटा भाऊ अलीबाबा लाकडे फोडी आणि त्यावर त्याचा उदर निर्वाह चाले. त्याची बायको एका गरिबाची मुलगी होती. नवरा बायको काटकसरीने रहात. अलीबाबाने थोडे पैसे वांचवून पहिल्याने एक गाढव विकत घेतले. नंतर दुसरे व त्यानंतर तिसरे अशी तीन गाढवे त्याच्याकडे झाली. तो तिन्ही गाढवांना जंगलात घेऊन जाई व लाकडे तोडून गाढवांच्या पाठीवर घालून बाजारात जाऊन विकी. अशातऱ्हेने त्याला सुद्धा पोटापाण्याची फिकीर उरली नाही. आपल्या मोठ्या भावा इतका पैसा अडका त्याच्याजवळ नसला तरी तो व त्याची बायको सुखासमाधानाने रहात. तशी अलीबाबाची बायको स्वभावाने भोळी होती, पण घरकामात हुशार होती. अलीबाबाला मुले बाळे झाली. ती सर्व लाकडे तोडून विकण्याचाच धंदा करीत व त्यात जेवढी मिळकत होई तेवढ्यावर त्यांचा सर्व कौटुंबिक खर्च भागे.

एक दिवशी अलीबाबा नित्याप्रमाणे आपली गाढवे घेऊन दाट रानात लाकडे तोडून आणायला गेला. गाढवे रानात चरत होती आणि अलीबाबा झाडावर चढून लाकडे तोडीत

होता. अचानक त्याला दुरून घोड्यांच्या टापांचा आवाज ऐकू आला. त्याने झाडावर थोडे उंच चढून कोण येत आहे हे पाहिले. त्याला दूरवर छान दिसत होते.

थोड्या वेळाने तो ज्या झाडावर चढला होता तेथून थोड्याच अंतरावर काही घोडेस्वार आलेले त्याला दिसले. त्यांच्या हातात शस्त्रास्त्रे होती व घोड्यांच्या पाठीवर कसल्या तरी पिशव्या होत्या. त्यांच्या वागण्यावरून ते चोर असावेत हे अलीबाबाने ओळखले.

त्यांच्या सरदाराने खूण केल्याबरोबर सर्व घोड्यावरून खाली उतरले. घोड्यांना दाणा देऊन झाडाच्या बुंधाला बांधून ठेवले आणि त्यांच्या पाठीवरच्या पिशव्या काढून घेऊन आपल्या सरदाराच्या पाठीमागून चालू लागले. अलीबाबाने मोजून पाहिले ते बरोबर चाळीस जण होते.

अलीबाबा ज्या झाडावर चढला होता ते एका लहानशा टेकडीवर होते. तेथून थोड्या अंतरावर एका खडकानजीक ते चोर येऊन थांबले. चोरांच्या सरदाराने त्या खडकाजवळ जाऊन "तिळा तिळा! दार उघड!" म्हटल्याबरोबर तो खडक दार उघडावे तसा बाजूला झाला. सर्व चोर आत गेल्यावर त्यांचा सरदार आत गेला आणि आत गेल्यावर म्हणाला– "तिळा तिळा! दार बंद कर." लगेच तो दगड जागच्या जागी येऊन बसला.

अलीबाबा चकित होऊन डोळे फाडफाडून ते दृश्य पहात होता. त्याने देवाचा धावा केला की देवा यांची नजर माझ्यावर पडू देऊ नकोस. तो झाडावर पानांच्या आड लपून बसून राहिला. गाढवे मात्र चरतां चरतां मधून मधून रेकत होती. या गाढवांमुळे आपला जीव धोक्यात पडतो की काय याची त्याला भीती वाटत होती.

थोड्या वेळाने एक कर्कश आवाज झाला आणि पुन्हां तो खडक बाजूला सरकून दार उघडले गेले. चाळीस चोर रिकाम्या पिशव्या घेऊन बाहेर आले आणि [illegible] चोरांचा सरदार "तिळा तिळा! दार बंद कर" म्हणाला आणि दार बंद झाले.

अलीबाबा बराच वेळ, चोर पुन्हा परत तर येणार नाहीत ना, असा विचार करून झाडावरच बसून राहिला. सर्व चोर दृष्टीआड झाल्यावर तो झाडावरून खाली उतरला. भीतभीतच तो त्या खडकाजवळ गेला. त्याने तो खडक जवळून लक्षपूर्वक पाहिला. त्याला कोठें चीर किंवा भेग दिसली नाही. मग त्याला चोरांच्या सरदाराने म्हटलेला मंत्र आठवला. आपण तो मंत्र म्हटला तर दार उघडेल का, त्याच्या मनात एक शंका आली. आपण दार उघडल्यावर आत जायचे का? बाहेर गाढवे ओरडून गडबड तर करणार नाहीत ना? कोणी आपल्याला आत जातांना पाहिले तर? असे अनेक विचार त्याच्या मनात येऊ लागले.

हळू हळू त्याची भीती नाहीशी झाली. त्याने धीर करून एकदा त्या खडकाकडे पाहिले आणि "तिळा, तिळा! दार उघड" म्हणाला. त्याने भीतभीत हळूच ते म्हटले होते. तरी पण दार उघडलेले पाहून त्याला आनंद झाला आणि आत काय आहे हे पाहण्यासाठी त्याच्या मनात उत्साह वाढला.

त्याला आत काळोख असेलसे वाटले. पण आत बरीच मोठी उघडी जागा होती व उजेड पण होता. डोंगर पोखरून ती गुहा तयार करण्यात आली होती. फर्शी

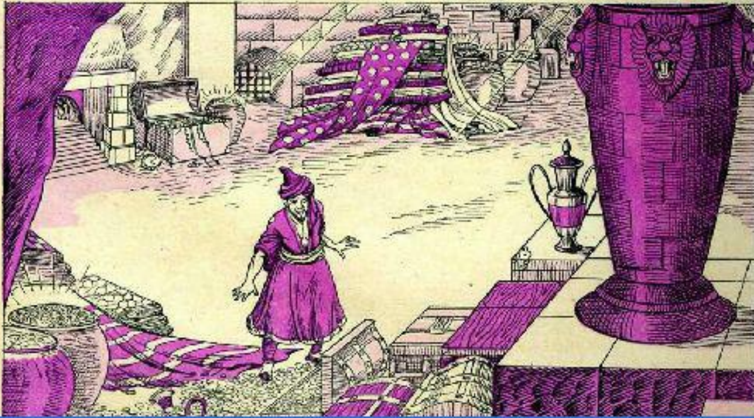

छान तुळतुळीत होती आणि छपरातून खाली उजेड येत होता. अलीबाबानें देवाचे नाव घेऊन आत पाऊल टाकले. भिंतीला टेकून किंवा टांगून पुष्कळ मूल्यवान वस्तू ठेवलेल्या होत्या. रेशमी, मखमली जरीचे कपडे. सोन्या व चांदीच्या विटांनी आणि सोन्याच्या नाण्यांनी गुहा भरगच्च भरलेली होती. याशिवाय रत्नांचे आणि मोत्यांचे ढीग पडलेले होते. कोठे पाऊल ठेवायला सुद्धां जागा उरली नव्हती.

अलीबाबाने आयुष्य भरात कधी सोन्याचे नाणे डोळ्यांनी पाहिले नव्हते आणि गुहेत सोन्याच्या नाण्यांचे ढीगच्या ढीग होते. एवढी संपत्ती येथे पिढचान् पिढचा कोणी तरी जमा करून ठेवलेली असावी. ही [illegible] की आणखी कोणीतरी जमा केली असावी. कोणी बरे केली असावी? चोरांच्या किती पिढ्या येथे गेल्या असतील कोणास ठाऊक? सर्वच दृश्य चकित, थक्क करून सोडणारे होते.

त्याने मनात विचार केला—"अरे मूर्खा, अलीबाबा! तुझें भाग्य तुझ्यासमोर हात जोडून उभे आहे, जास्त विचार करीत उभा राहू नकोस. आलेली संधी गेली की गेली. पुन्हां परत येणार नाही! नशीब उघडले आहे तर आनंदाने जितके उपभोगता येईल तितके उपभोगून घे."

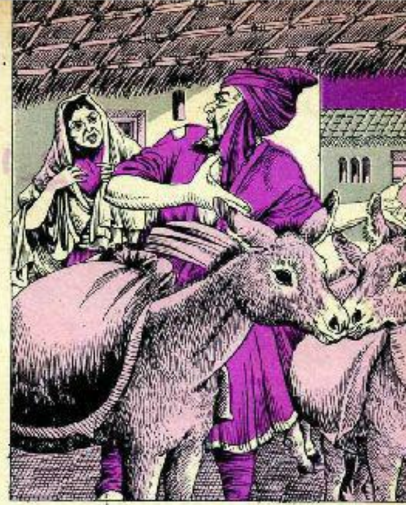
असा विचार करून अलीबाबाने, बरोबर खाण्या-पिण्याचे सामान ठेवायला आणलेली पिशवी व चोरांच्या गुहेत सापडलेल्या लहान लहान पिशव्या घेऊन त्यात जेवढी सोन्याची नाणी भरून घेता आली तेवढी भरून घेतली व गाढवांच्या पाठीवर टाकून त्या पिशव्यांवर लाकडे रचून ठेवली. नंतर मंत्र म्हणून खडकाचे दार बंद केले आणि आपल्या घराची वाट धरली.

तो घरी पोचला तेव्हां घराचे दार बंद होते आणि दाराला आतून कडी लावून घेतलेली होती. त्याने आपल्या घराचा दरवाजा मंत्र म्हटल्यावर उघडतो का पाहण्यासाठी "तिळा तिळा दार उघड" असे म्हटले मात्र आणि दार उघडलं की! त्याने घराच्या आवारात गाढवे हाकून नेली आणि "तिळा तिळा दार बंद कर" म्हटल्यावरोबर दार बंद झाले आणि दाराची कडी लागली.

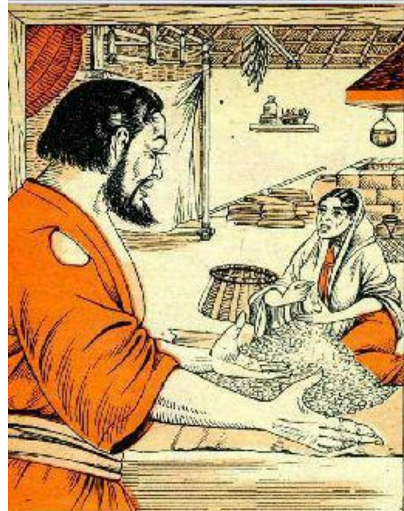
अलीबाबा गाढवांच्या पाठीवरच्या पिशव्या काढून ठेवीत होता तितक्यात त्याची बायको जागी होऊन आली आणि विचारू लागली—"अहो! मी दार आतून बंद करून कडी लावून घेतली होती. मग दार कोणी उघडले?"

-अलीबाबा बायकोच्या प्रश्नाचे उत्तर देत बसला नाही. तिला गप्प बसायला खुणेने सांगून आनंदाच्या भरात त्या पिशव्या दाखवीत म्हणाला—"अल्लानें आपल्याला या पिशव्या दिल्या आहेत. या आपण

आत नेऊन सुरक्षित कोठे तरी लपवून ठेवू या चल, दरवाजा कोणी उघडला हा काय प्रश्न झाला?"

अलीबाबाच्या बायकोने पिशव्यांच्या दोऱ्या सोडून पाहल्या. तिला वाटत होते की तांब्याची नाणी असावीत, पण सर्व सोन्याची नाणी होती. आपला नवरा चोरांच्या टोळीत तर सामील झाला नाही ना? सर्व पिशव्या आत नीट पोचवल्यावर डोके आणि छाती बडवून ती रडू लागली—"तुम्ही हे काय आरंभिले आहे? आपण फांसावर चढलो तर मुलांकडे कोण पाहणार? चोरीचा माल तुम्ही घेऊन आला आहां. आपल्याला नाही पचणार तो! आपल्याला

नकोही पापाची कमाई! आपली ही मीठ भाकर परवडली!"

अलीबाबाला राग आला. म्हणाला– "तुझे डोके फिरले आहे, कोणाला आणि कां फांशी होणार ग? उगीच कां डोकं फोडून घेतेस?"

"हे पापाचे धन आपल्याला नको, कोठे तरी फेकून या, तुम्हांला पुण्य लागेल!" असे म्हणत ती पुन्हां रडू लागली.

"गप्प बसशील का जरा! बायकांचे डोकेच विचित्र! जरा विचार करतील तर ना? तुला काय वाटले, मी हे चोरून आणलं सगळं? आज सकाळी अल्लाने आपल्यावर मेहरबानी केली त्याचे आभार

मान आणि पहिल्याने या पिशव्या रिकाम्या करून घेऊन ये. नंतर मी सर्व काही तुला नीट समजावून सांगतो." अलीबाबा बायकोची समजूत घालीत म्हणाला.

नंतर अलीबाबाने एक मोठी चटई घातली आणि तिच्यावर सर्व पिशव्या रिकाम्या केल्याः सोन्याची चमक पाहून डोळे दिपून जात होते दोघांचे. अलीबाबाने नंतर थोडक्यात इतके सोने त्याला कसे मिळाले हे सांगितले.

नंतर कोठे अलीबाबाच्या बायकोची भीती पार उडून गेली. तिने मनःपूर्वक देवाचे आभार मानले आणि दीनार एक एक करून मोजू लागली.

अलीबाबा हसू लागला. म्हणाला–"अग वेडे! तू असे किती वेळ मोजत बसणार? सैपाक घरात एक खड्डा खणून पुरून ठेवू यां. शेजारपाजारच्या लोकांना कळले तर त्यांच्या पोटांत वाऊ उभा राहील आणि त्यांच्या तोंडी राजाच्या अधिकाऱ्यांना कळलं तर जीवच धोक्यात पडेल."

अलीबाबाची बायको म्हणाली–"हे आपण तागडीत वजन करून मोजले तरी पाहिजेत नाहीतर मापल्याने मापले तरी पाहिजेत. नाहीतर आपल्याजवळ किती धन आहे हे कसे कळेल? मी शेजारी वहिनींकडे जाऊन माप घेऊन येते व सर्व सोने मापून

ठेवा." असे सांगून ती निघाली.

अलीबाबाला बायकोचा हा सर्व खुळेपणा वाटला. पण त्याचे नशीब उघडले त्या दिवशी बायकोची तेवढी इच्छा पुरी होऊ देण्याचे त्याने मनाशी ठरविले. म्हणून म्हणाला–"लवकर कर काय ते, पण लक्षात ठेव, ही गोष्ट या कानाची त्या कानाला कळता कामा नये!"

अलीबाबाची बायको आपल्या दिराच्या घरी गेली आणि कासिमच्या बायकोला जागी करून म्हणाली–"अहो वहिनी! तुमच्या घरचे ते लाकडी माप आहे ना, ते देता का थोडा वेळ, मी आतां परत घेऊन येते."

कासिमची बायको घमेंडखोर होती. ती कधी आपल्या धाकट्या दिराच्या घरी गेली नाही की त्याच्या बायकोशी तोंड उघडून बोलली देखील नाही. जावेने माप मागितलेले ऐकून तिला फार आश्चर्य वाटले. यांच्या घरात इतके धान्य कोठून व कसे काय आले असेल? पोटभर खायला मिळत नाही आणि इतके धान्य कोठून आलं? तिने जावेला विचारले–"लहान माप देऊ की मोठे?"

"लहानच द्या!" अलीबाबाची बायको म्हणाली.

कासिमची बायको काहीतरी विचार करीत घरात गेली. एका मापाच्या बुडाला तिने थोडा डिंक लावून ठेवला आणि ते माप आणून जावेला दिले.

घरी जाऊन अलीबाबाच्या बायकोनें दीनार मापाने मोजून प्रत्येक मापाला एक याप्रमाणे भिंतीवर उभ्या खुणा करून ठेवल्या. त्याच वेळी अलीबाबा सैपाकघरात खड्डा खणून तेथे आला. तेव्हां त्याची बायको जावेकडून आणलेले माप परत द्यायला गेली. मापच्या बुडाला एक दीनार चिकटलेला होता, पण तिला ते कळले नाही.

"काम संपल्याबरोबर परत द्यायला आले! कारण पुन्हां कधी लागलं तर

तुमच्याचकडे मागायला यावं लागेल ना?" भोळसटपणाने अलीबाबाची बायको जावेला म्हणाली.

अलीबाबाची बायको निघून गेल्याबरोबर कासिमच्या बायकोने बुडाला चिकटलेला दीनार पाहिला. तिला वाटले होते तसे धान्याचे दाणे चिकटलेले नव्हते. त्याऐवजी सोन्याचे नाणे चिकटलेले होते. ते पाहून कासिमच्या बायकोच्या सर्व अंगाचा तिळ पापड झाला. आजपर्यंत ती आपल्या श्रीमंती-पुढे अलीबाबा व त्याच्या बायकोला मुळीच मानीत नसे. पदोपदी त्यांचा अपमान करी. परंतु आता अलीबाबा मापाने सोन्याची नाणी मोजतो म्हणजे तो फारच मोठा श्रीमंत झाला असला पाहिजे. त्याच्यासमोर आपण गरीब ठरलो. आतां आपली मान खाली होणार. रागाचे कारण हेच होते. "या भिकारड्यांना मापाने मापण्यालायक सोने कोठून बरे मिळाले असेल?" ती मनात विचार करू लागली.

तिचा नवरा दुकानातून परत आला नव्हता. तो परत येईपर्यंत, तिला धीर नव्हता. म्हणून तिने दासीला पाठवून त्याला बोलावून घेतले.

कासिम आल्याबरोबर त्याची बायको नागिणीसारखी फूत्कार सोडीत नवऱ्याला तोंडाला आले ते बोलू लागली, जणुकाही त्याने काहीतरी मोठी चूक केली होती. तो घरी आल्यावर दोन मिनिटे टेकलादेखील नव्हता, फणकाऱ्यात ती त्याला सोन्याचे नाणे बोटाने वाजवीत म्हणाली–"पाहिलेत, हा दीनार तुमच्या बंधुराजांच्या घरातला आहे. तुम्हांला आहे कोठे अक्कल? तुम्हांला आपल्याकडे एक दुकान आहे आणि भावाकडे फक्त दोन गाढवं आहेत असे वाटले. लाकडे फोडून पोट भरणाऱ्या माणसाकडे सोन्याची इतकी नाणी कोठून कशी काय आली, कधी विचार तरी आला का मनात तुमच्या? सोन्याची नाणी मोजायला त्यांना वेळ पुरत नाही, म्हणून ते मापाने मोजतात. तुम्ही आयुष्यभर अल्लाच्या नावने डोके फोडून घेतलेत तरी एवढे पैसे तुम्हांला आयुष्यभरात मिळणार नाहीत. (चालू)

पापाचे वाटेकरी

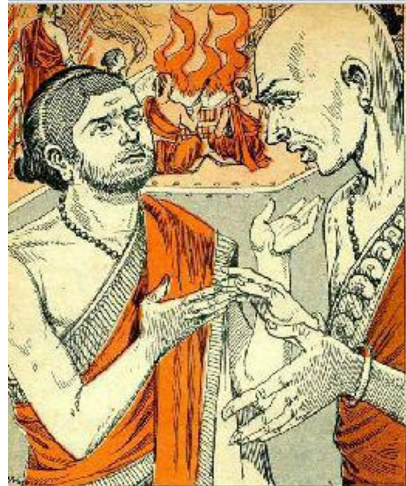
एका गावी एका श्रीमंत माणसाने एक फार मोठे घर बांधले. त्या गावात परमानंद नावाचे ज्योतिषी होते, त्यांच्या सांगण्याप्रमाणे गृहप्रवेशासाठी मुहूर्त धरला. गृहप्रवेशापूर्वी ज्योतिषीबुवांना मांजर पिल्लां-बरोबर एका ओट्यावरून दुसऱ्या ओट्यावर उडी मारतांना दिसले. ते पाहून लोभी ज्योतिष्याच्या मनात एक विचार आला. घराच्या मालकाकडून काही पैसे उकळता आले तर पहावे. त्याप्रमाणे तो त्या श्रीमंत माणसाला म्हणाला–"यजमान! पाहिलेत ना ते मांजर? अपशकुन झाला. आतां तुम्ही मुहूर्त पुढे ढकलावा यातच हित आहे. एक शांत केल्याशिवाय मुहूर्त ठरविणेदेखील धोक्याचे आहे."

"नुसती शांत केल्याने भागेल की यज्ञ होम वगैरे काही करावे लागणार?" श्रीमंत मनुष्य विचारू लागला.

"मी सर्व सांगतो, कायकाय करायचे ते." असे सांगून परमानंद ज्योतिष्याने संस्कृत भाषेत लिहिलेला एक मोठा ग्रंथ काढला आणि त्याची पाने उलटून पालटून काही वाचल्यासारखे दाखवून म्हणाला–"मांजर ओलांडून गेले आणि बरोबर पिल्ले होती, याचा अर्थ या घरात अनेक भुते आहेत. त्या भुतांना पळवून लावायला "वज्रशुंठ" नावाचा यज्ञ केला पाहिजे आणि एक सोन्याचे मांजर तयार करवून मंत्रवेत्ता ब्राह्मण पाहून त्याला दान केले पाहिजे."

"ठीक, मग तसेच करू या. तुमच्याहून चांगला दुसरा मंत्रवेत्ता कोठून मिळणार? तुमच्या हातूनच होऊ द्या हा यज्ञ आणि दानपण तुम्हीच घ्या." घराचा मालक म्हणाला.

गृहप्रवेशासाठी मुहूर्त ठरविण्यात आला आणि त्याच दिवशी थोडा आधी "वज्रशुंठ"

यज्ञासाठी मुहूर्त धरण्यात आला. त्यावेळी काही वेदपाठी ब्राह्मण बोलावण्यात आले. त्यात कृष्णंभट नावाचा एक उत्तम मंत्रवेत्ता ब्राह्मणपण होता. त्याने आल्याबरोबर परमानंदाला विचारले–"काय रे, मांजराचा हा अपशकुन आणि भुताखेताबरोबर हा "वज्रशुंठ" यज्ञ ही काय भानगड आहे? आपण कोठे असे काही वाचल्याचे अथवा ऐकल्याचे आठवत नाही बुवा, म्हणून विचारतो."

परमानंद म्हणाला–"तू गप्प बैस! ही सर्व तयारी सर्व गोष्टींचा विचार करूनच करण्यात आली आहे."

कृष्णंभट काही बोलला नाही. शांतपणे सर्व गंमत पहात होता. यज्ञ संपला आणि

मिळाले. गृह प्रवेशाचा सर्व विधी संपला आणि सर्व घरी निघाले तेव्हां कृष्णंभटाने परमानंदाला विचारले–"कायरे, तू माझ्या शंकेचे समाधान केले नाहींस?"

परमानंद म्हणाला–"अरे यात शंका करण्यासारखे काय आहे? यजामान्नांनी दान केले आणि मी ते घेतले. हे सर्व आमचे आपसांतले आहे. तुला त्याच्याशी काय?"

"पण लक्षात ठेव, यात तुझी लबाडी आहे. तुझी ही फसवेगिरी तुझ्या यजमानांना व राजाला पण कळल्याशिवाय राहणार नाही." कृष्णंभटाने तितक्याच रागात उत्तर दिले.

ते ऐकून परमानंद थोडा चपापला. म्हणाला–"तू रागावलास तर कसं रे चालेल? तुला सुद्धा यातला थोडा वांटा मिळेल!" परमानंदाने त्याला शांत करण्यासाठी त्याली प्रलोभन दिले.

"मी एकट्यासाठी विचारले नाही, आजच्या होमाला दहाजण होतो आम्ही. सर्वांना वांटा मिळाला पाहिजे." कृष्णंभट दम देत म्हणाला.

"बरं तर, कबूल! तू अर्धी रात्र उलटल्यावर ये माझ्या घरी." परमानंद म्हणाला. कृष्णंभट होकार देऊन निघून गेला.

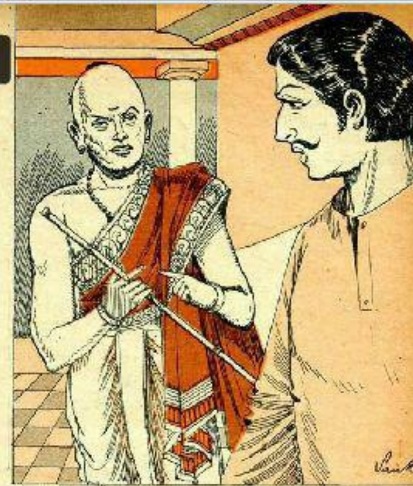
जाऊन म्हणाला–"यजमान! मी सांगायला विसरलो. आम्ही भुतांना पळवून लावले. पण त्यांचा एक नोकर मध्यरात्रीच्या सुमारास आपल्याकडे येऊन आपल्याला त्रास देईल कदाचित. ते पिशाच आज आपल्याकडे आलेल्या ब्राह्मणांपैकी कोणाच्या तरी वेषात येईल. म्हणून ते आल्याबरोबर त्याला काठीने छान बडवून काढा. मी हा मंत्रवलेला दंड देतो. या दांडक्याने तुम्ही त्याला मारलेत तर तुमची सर्व पीडा टळेल." असे सांगून परमानंदाने घरमालकाला ते दांडके दिले.

त्या दिवशी रात्री मध्यरात्रीच्या सुमारास कृष्णंभटाने परमानंदाच्या घरी जाऊन त्याच्या दाराची कडी वाजविली. परमानंदाने दार उघडून विचारले–"ओ हो! तुम्ही का? कशाला आलां आहां?"

"मी त्या सोन्याच्या मांजराविषयी बोलायला आलो आहे." कृष्णंभट म्हणाला.

"मला त्याविषयी कोणाशी काही बोलण्याची गरज नाही. ते सोन्याचे मांजर माझे आहे. मी त्यातला वांटा कोणाला द्यायला तयार नाही." परमानंदाने साफ सांगून टाकले.

"तसं असेल तर मी घरमालकाला सर्व गुपित सांगून टाकतो." कृष्णंभट म्हणाला.

"जा रे, काय वाटेल ते जाऊन सांग! मला कोणाची भीती नाही." असे सांगून परमानंदाने आपल्या घराचे दार बंद करून कडी लावून घेतली.

कृष्णंभट सरळ घर मालकाकडे गेला. तो दाराची कडी वाजवून त्याला उठविणार होता. तितक्यात त्याला घरात कोणीतरी बोलत असल्याचे ऐकू आले. म्हणून तो मागे उभा राहून कोण काय बोलत आहे, ऐकू लागला.

"काय हो हे दांडके घेऊन येथे उभे कां?" घराच्या मालकिणीने विचारले.

"अग, तुला मी सांगितले नाही, परमानंद ज्योतिषी सांगून गेले आहेत की

त्या भुतांचा नोकर कोणत्यातरी ब्राह्मणाचा वेष करून येणार आहे मध्यरात्री! या दांडक्याने त्याचे डोके फोडायला सांगून त्याने हा मंत्रदंड मला दिला आहे. म्हणून मी वाट पाहतो आहे."

"परमानंदाची भामटेगिरी कृष्णंभटाला कळली. त्याचे नशीब बलवत्तर होते म्हणून धोका टळला. अशा दुष्ट माणसाची खोड मोडली पाहिजे असे मनाशी ठरवून तो आपल्या घरी गेला आणि नोकराला बोलावून काही तरी त्याच्या कानात सांगून त्याने त्याच्या हातात चार पैसे ठेवले आणि त्याला पाठवून दिले.

नोकराने परमानंदाच्या घरी जाऊन दाराची कडी वाजविली आणि परमानंदाने दार उघडल्याबरोबर त्याला म्हणाला– मालक! आपले यजमान बेशुद्ध होऊन पडले आहेत आणि यजमानीण बाईंनी ताबडतोब बोलाविले आहे. तेव्हां चला!"

परमानंद चकित होऊन घरमालकाकडे गेला. त्याने दाराची कडी वाजविली. [illegible] उभा होता त्यालाच भुताचा नोकर समजून दांडक्याने बडवीत म्हणाला– "अरे भुता! तू या पुण्यवान माणसाच्या रूपाने मला फसवायला आला आहेस काय?"

परमानंद खूप मार बसल्याने बेशुद्ध होऊन खाली पडला. घर मालकाने दार बंद करून घेतले.

त्या काळोख्या रात्री कृष्णंभट व त्याचा नोकर बाजूला उभे राहून सर्व गंमत पहात होते. त्यांनी परमानंदाला उचलून नेऊन त्याच्या घरी पोचते केले. परमानंदाला शुद्धी आल्यावर कृष्णंभट म्हणाला–"अरे ब्राह्मणा, तुझे लोभाचे भूत उतरले असेल. आतां तरी तें सोन्याचे मांजर सर्वांना वांटून देणार आहेस की नाही?"

"हात टेकले बाबा, तुझ्यासमोर! बोलावून घेऊन ये सर्वांना. या पापाचे सर्व वांटेकरी आहेत." दुसऱ्या दिवशी ते सोन्याचे मांजर सर्वांनी वांटून घेतले.

महाभारत

द्वारकेत कृष्णाने राज्यव्यवस्थेची सर्व कामे आपले वडील वसुदेव यांना सोपविली आणि स्वत: राजसूय यज्ञासाठी आवश्यक सर्व वस्तू,–रत्न, धन, धान्य आदि घेऊन इंद्रप्रस्थ नगरी आला.

युधिष्ठिर कृष्णाला म्हणाला–"राजसूय यज्ञ म्हणजे फार मोठ्या जबाबदारीचे काम मी अंगावर घेतले आहे. म्हणून तू मला हा यज्ञ करण्यास अनुज्ञा दे किंवा तूच स्वत: दीक्षा घेऊन यज्ञकार्याला बस."

"युधिष्ठिरा! साम्राज्याचा सर्व भार संभाळण्यास तूच सर्व प्रकारे योग्य आहेस. म्हणून तूच यज्ञाची दीक्षा घे. तुझी इतर कामे मी करतो. तू निश्चिंतपणे यज्ञाला बस." कृष्ण म्हणाला.

कृष्ण म्हणाला ते ऐकून युधिष्ठिराला फार आनंद झाला. त्याने सहदेवाला बोलावून यज्ञाची सर्व तयारी करायला सांगितली आणि म्हणाला–"सर्व चतुर्वर्णियांना या यज्ञाचे बोलावणे कर."

नंतर नकुलाला बोलावून म्हणाला–"तू हस्तिनापूरला जाऊन भीष्माचार्य, विदुर, द्रोणाचार्य, कृपाचार्य, अश्वत्थामा आणि सुयोधन आदिक कौरव बंधूंना बोलावणे करून घे."

सहदेवाने यज्ञाची सर्व तयारी केली. नकुल हस्तिनापूरला जाऊन बोलावणी करून आला. सर्व पाहुणे मंडळी आली. युधिष्ठिर यज्ञ करण्याचे व्रत घेत असल्याचे त्यांना सांगून म्हणाला–"आपल्या पैकी

प्रत्येकाला एक न एक जबाबदारी स्वत:वर घ्यावी लागणार आहे." असे सांगून त्याने दानधर्माचे काम कृपाचार्यांना, भोजनालयाची व्यवस्था दु:शासनाला, ब्राह्मणांचे आतिथ्य करण्याचा भार अश्वत्थाम्याला, राजेरजवाड्यांच्या आतिथ्याचे काम संजयाला, भेट नजराणे सुरक्षित ठेवण्याचा भार दुर्योधनाला, आणि इतर सर्व कामे भीष्माचार्य व द्रोणाचार्य यांना सोपविली.

राजसूय यज्ञ आणि मयसभा पाहण्यासाठीच जास्त लोक आले होते. राजेरजवाडे मोठमोठे नजराणे घेऊन आले होते. यज्ञ चालू असतां पाहुणेमंडळींच्या जेवणाखाण्याची उत्तम व्यवस्था ठेवण्यात आली ... यज्ञ समारंभ थाटात पार पडला.

तेव्हां भीष्माचार्य युधिष्ठिराला म्हणाले– "युधिष्ठिरा! स्नातक, ऋत्विज, सद्गुरु, प्रिय व्यक्ति, राजा आणि इंद्रयनिग्रही थोरपुरुष हे सहाजण पूज्य आहेत. म्हणून तू आपल्या समजुतीप्रमाणे व्यक्तींची निवड करून त्यांची पूजा कर."

"अशा व्यक्तींची निवड आपणच करून देण्याची कृपा करावी." युधिष्ठिराने भीष्माचार्यांना विनंती केली.

भीष्माचार्य विचार करून म्हणाले–"या सभेत अग्रपूजेला योग्य कृष्णाहून मोठा कोण आहे. त्याचीच अर्घ्य पूजा सर्व प्रथम कर."

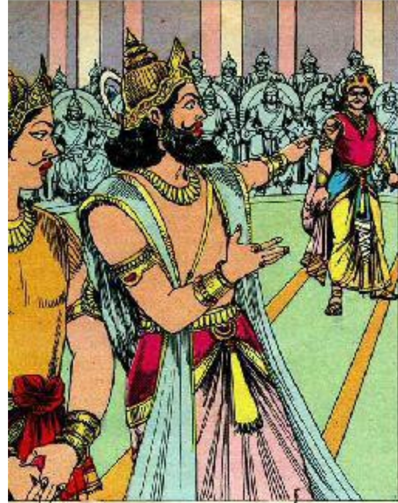
युधिष्ठिराच्या मनात कृष्णाची पूजा करण्याचा विचार होता. परंतु ती गोष्ट भीष्माचार्यांकडून सांगवून त्याने त्यांच्या शब्दाला मान देण्यासाठी म्हणून कृष्णाची अर्घ्य पूजा करण्यास सहदेवाला सांगितले. कृष्णाने आनंदाने अर्घ्य पूजा ग्रहण केली.

ते पाहून शिशुपाल त्या गोष्टीस आक्षेप घेत म्हणाला–"युधिष्ठिरा! इतके क्षत्रिय राजे व थोर पुरुष हजर असतां यादवकुळात जन्मलेल्या कृष्णाची अर्घ्यपूजा कशी काय केलीस? तो वयाने वृद्ध आहे की आचार्य आहे की ऋत्विज आहे? त्याच्यात तुला कोणत्या गोष्टीचा मोठेपणा दिसला? भीष्माचार्यांना तरी औचित्य व अनौचित्य ... विचार ... आहे? ... कृष्णाचीच अग्रपूजा करावयाची होती तर या सर्व राजांकडे निमंत्रण पाठविण्याची गरजच काय होती? तू या सर्वांचा अपमान केला आहेस. तू महाप्रतापी आहेस असे समजून आम्ही तुला भेट व नजराणे दिले नसून तू धर्मज्ञ व सत्यव्रती आहेस व साम्राज्याचा कारभार पाहण्यास योग्य आहेस असे समजून दिले होते. तू आपल्या या कर्माने मिळविलेले सर्व यश व कीर्ती घालवून बसला आहेस."

नंतर शिशुपाल कृष्णाला संबोधन करून म्हणाला–"पांडव तुझा पाताळयंत्री स्वभाव ओळखून तुला भ्याले व त्यांनी तुझी अग्रपूजा केली. परंतु ती न करून घेण्याची समजूत किंवा शहाणपणदेखील तुझ्याजवळ नाही. तू क्षत्रिय नाहीस, म्हणून तुझा हा आदर फुकटच गेला. क्षत्रियांचा नाही. युधिष्ठिराची धर्मज्ञता, भीष्माचार्यांचे शहाणपण आणि तुझा विवेक यांची खरी कल्पना आम्हांला आता झाली आतां या सभेत राहणे अकलेचे काम नाही." असे सांगून शिशुपाल आपल्या सहकारी राजांसह निघून गेला.

युधिष्ठिर त्याच्या पाठीमागून धावत गेला व म्हणाला–"शिशुपाला! थांब, माझे म्हणणे जरा ऐकून घे. तू बोललास ते न्यायोचित नाही. भीष्माचार्यांसारख्या वृद्ध पितामहांचा अपमान करणे तुला शोभत नाही. तुझ्याहून जास्त अनुभवी आणि वृद्ध या सभेत हजर आहेत. परंतु

त्यांच्यापैकी एकानेदेखील कृष्णाविषयी आक्षेप घेतला नाही, आणि तुलाच हे काय सुचले ?"

ते ऐकून युधिष्ठिराला भीष्माचार्य म्हणाले–"अरे तू या दुष्ट शिशुपालाची समजूत घालण्याची गरजच काय ?" नंतर सभासदांकडे वळून म्हणाले–"शिशुपाल मूर्ख आहे. त्याला कृष्णाचा थोरपणा काय कळणार? कृष्णाला सर्वांत प्रथम अर्घ्य देण्यात आला आहे. आता शिशुपाल काय करतो, हे पाहणार आहो आम्ही."

सहदेव आपला उजवा पाय उचलून म्हणाला–"आम्ही कृष्णाची अर्घ्यपूजा केली आहे. या बद्दल कोणाला आक्षेप असेल त्याने बोलावे, हा पाय मी त्याच्या मस्तकावर ठेवतो."

सभेत उभा राहून बोलण्याची कोणाची छातीच नव्हती. परंतु शिशुपालाचा सेनापती सुनीथ उभा राहून म्हणाला–"सर्व राजांजवळ विनंती आहे की त्यांनी सर्वांनी उभे रहावे. यादवांनी व पांडवांनी आमचा अपमान केला आहे. आम्ही त्यांचा गर्व भंग करू." असे सांगून त्याने त्याच्या बाजूच्या राजांना व राजकुमारांना एकत्र यायला सांगितले. शिशुपालाने युद्ध आरम्भ करण्यास अनुज्ञा दिली. ते सर्व पाहून युधिष्ठिर भीष्माचार्यांना म्हणाला–"आजोबा! हे सर्व राजे युद्धास तयार झाले आहेत. म्हणून यज्ञ भंग होऊ नये यासाठी आणि प्रजेचेपण रक्षण व्हावे यासाठी आपण काहीतरी उपाय सुचविण्याची कृपा करावी."

भीष्माचार्य म्हणाले–"युधिष्ठिरा! अरे, स्वतः कृष्ण तुझ्या यज्ञाच्या रक्षणार्थ येथे हजर असता त्यात विघ्न आणण्याची छाती कोणाला होईल का? शिशुपालाच्या भाग्याने त्याला पाठ दाखविलेली दिसते आहे म्हणून तो बरळतो आहे."

भीष्माचार्यांचे ते शब्द ऐकून शिशुपाल संतापला आणि तो भीष्माचार्यांची निंदा करू लागला. ते पाहून भीम स्वतःला आवरू शकला नाही. तो रौद्र रूप धारण [illegible] परंतु भीष्माचार्यांनी त्याला अडविले आणि त्याला शिशुपालाचे पूर्ववृत्त सांगितले. ते म्हणाले–"शिशुपाल जन्मला तेव्हां त्याला तीन डोळे व चार हात होते आणि तो गाढवासारखा रेंकू लागला. ते पाहून त्याचे आईवडील सात्वती व दमघोष त्याला दूर फेकून द्यायला निघाले. तेव्हां त्यांना एक आकाशवाणी ऐकू आली–"तुम्ही या मुलाला फेकून देऊ नका. हा मोठा पराक्रमी योद्धा होईल. त्याला आतां मरण येणार नाही. त्याला ठार करणारी व्यक्तिपण जन्मली आहे."

सात्वतीने त्या आकाशवाणीला विचारले–"त्याला ठार करणारी ती व्यक्ति कोण?"

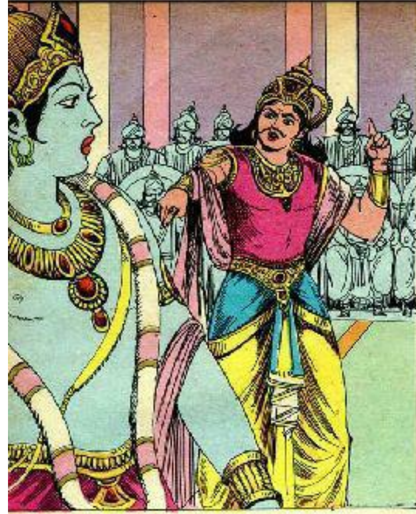
"ज्याच्या मांडीवर बसतांच शिशुपालाचा एक डोळा व दोन हात जातील त्याच्याच हाती याला मरण येईल." आकाशवाणी म्हणाली.

त्या दिवसापासून सात्वती तिच्या मुलाला पहायला जो कोणी येई त्याला मुलाला मांडीवर घ्यायला सांगे. काही काळ लोटल्यावर बलराम व कृष्ण चेदिपूरला आले. ते दमघोष याच्याशी काही वेळ बोलत राहल्यावर अंतःपुरात सात्वतीला भेटायला गेले. तिच्या विनंतीवरून बलरामाने व त्यानंतर कृष्णाने सात्वतीच्या मुलाला मांडीवर घेतले. कृष्णाने उचलून

घेतल्याबरोबर मुलाचा एक डोळा व दोन हात अदृश्य झाले. तेव्हां कृष्णाच्या हातीच तिच्या मुलाला मरण आहे हे सात्वतीने ओळखले. ती घाबरून जाऊन थरथर कापत कृष्णाचे पाय धरून म्हणाली–"कृष्णा! याच्या हातून कधी काही चूक घडली तर तू त्याला माफ कर." तेव्हां कृष्णाने सात्वतीला तिच्या मुलाचे शंभर अपराध क्षमा करण्याचे वचन दिले."

भीष्माने शिशुपालाचे पूर्ववृत्त सांगितले ते ऐकून तो रागावला व तोंडाला आले ते भीष्माचार्यांना म्हणाला. नंतर तो कृष्णाला म्हणाला–"कृष्णा! तू माझ्याशी द्वंद्वयुद्धास तयार हो. तुझा वध होईपर्यंत भीष्मा-

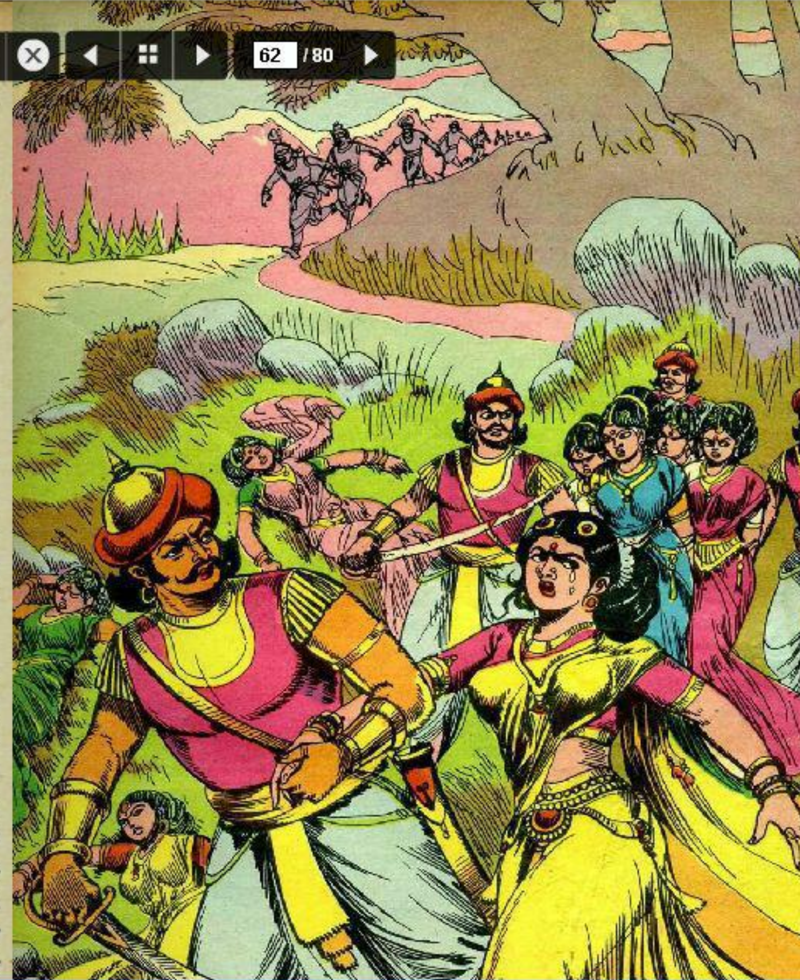
चार्यांचा गर्वपरिहार होणार नाही. तुला ठार केल्यावर मी पांडवांचा सामाचार घेईन. त्यांनी तुझी पूजा केली आहे. म्हणून त्यांना त्याचा दंड मिळालाच पाहिजे."

शिशुपाल म्हणाला ते कृष्ण शांतपणे बसून ऐकत होता. नंतर तो सर्व राजांकडे वळून म्हणाला–"सर्व लक्ष देऊन ऐका! शिशुपाल हा माझा आते भाऊ आहे. तरी याने विनाकारण आम्हां यादवांना फार त्रास दिला आहे. आम्ही प्राग्ज्योतिषपुरावर स्वारी करायला गेलो होतो तेव्हां याने आमच्या द्वारकेवर स्वारी केली आणि द्वारकेला आग लावून निघून गेला. आम्ही रैवतक पर्वतावर विहार करण्यासाठी गेलो असतां याने आमच्या पैकी काही जणांना ठार केले व निरपराध स्त्रियांना कैद केले. माझे वडील वसुदेव यांनी अश्वमेध यज्ञ आरंभिला तेव्हां या यज्ञाचा अश्व अपहरण करून घेऊन गेला. याने रुक्मिणीशी विवाह करण्याचा प्रयत्न केला. परंतु मी याचे एक देखील दुष्कृत्य चालू दिले नाही. याने केलेले सर्व अपराध, मी आतेला दिलेल्या वचनाप्रमाणे माफ केले.

त्यावर शिशुपाल व्यंग्यात्मक हास्य करीत म्हणाला–"कृष्णा! मी ज्या स्त्रीला मनाने वरले होते तिच्याशी तू विवाह करून या भर सभेत त्या गोष्टीचा उल्लेख केलास. तुला त्याची लाज कशीरे वाटत नाही? तुझ्या कृपेनेच जणुकाही मी आज पावेतो जिवंत आहे. मला तुझी कसली रे भीती? तुला जे पाहिजे ते कर."

लगेच कृष्णाने आपले सुदर्शन चक्र शिशुपालावर सोडले. सुदर्शन चक्राने शिशुपालाचा शिरच्छेद केला आणि तो जमिनीवर आदळला. त्याच्या देहातून एक ज्योत निघाली आणि ती कृष्णाच्या शरिरात लुप्त झाली. ते पाहून सर्व चकित झाले. युधिष्ठिराने शिशुपालाची अन्त्येष्टी करण्यास सांगून शिशुपालाच्या मुलाचा राज्याभिषेक करविला.

राजसूय यज्ञ संपला. युधिष्ठिराने दीक्षा समाप्त झाल्याचे घोषित केले. सर्व राजांनी

युधिष्ठिराजवळ जाऊन त्याचे अभिनंदन केले व त्याचा निरोप घेतला. युधिष्ठिराने सर्वांस अत्यंत आदरपूर्वक निरोप दिला आणि आपल्या भावंडांना हस्तिनापुराबाहेरपर्यंत पोचवायला सांगितले. त्यानंतर कृष्णादेखील द्वारकेला परतला. मयसभा पाहण्यासाठी दुर्योधन शकुनी मामांसह मागे राहला.

एकदा युधिष्ठिराच्या सभेत व्यास मुनी आले. तेव्हां युधिष्ठिराने आपल्या मनातली शंका या शब्दात व्यक्त केली–"राजसूय यज्ञासारख्या शुभ प्रसंगी शिशुपालाचा वध झाला. याचा काही दुष्परिणाम होईल का?"

"होय, हे एक अशुभच झाले. याचा दुष्परिणाम तेरा वर्षांनंतर कळेल. तेव्हां क्षत्रियांचा नाश होईल." व्यास ऋषी म्हणाली.

ते ऐकून युधिष्ठिराला फार वाईट वाटले. परंतु अर्जुनाने त्याच्या मनाचे सांत्वन केले.

मयसभा पाहते वेळी दुर्योधनाला अनेकदां अपमान सहन करावा लागला. जेथे पाणी नव्हते तेथे पाणी असेल असे समजून धोतर [illegible] वर उचलून धरले. जेथे पाणी होते तेथे फरशी असेल असे समजून त्याने पाय ठेवला तर सर्व कपडे भिजले. ते पाहून भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव व द्रौपदी हसले. दुर्योधनाला त्या गोष्टीचा भयंकर राग आला. परंतु युधिष्ठिराने नवी वस्त्रे देऊन त्यांच्या मनाचे समाधान करण्याचा प्रयत्न केला.

परंतु दुर्योधनाचा कित्येक वेळां अपमान झाला होता. तो दार समजून पुढे गेला तर त्याचे डोके आपटले. जेथे जमीन सपाट आहे, असे वाटले तेथे ती सपाट होती. दोन्ही ठिकाणी तो पडला. जी मयसभा आनंदाखातर बघण्यासाठी तो थांबला होता त्या यमसभेत त्याला पदोपदी अपमान व दु:ख सहन करावे लागले.

युधिष्ठिर एका विशाल साम्राज्याचा अधिकारी झाला होता. त्याला एक लोकोत्तर मयसभा मिळाली होती. त्यामुळे दुर्योधनाचा मत्सराग्नी पेटला. तो त्या दु:खाने कुढत हस्तिनापूरला परतला.

तीन यक्षिणी

[३]

सर्व जेवायला बसले असतां यक्षराजाने आपल्या मुलींकडे एका दूतांकरवी निरोप पाठविला. जेवण आटोपल्यावर त्या दूताने मोठ्या मुलीच्या हातात पत्र दिले. ते पत्र वाचून ती मुलगी रडू लागली. दुसरीने व तिसरीने पण ते पत्र वाचले आणि दोघी रडू लागल्या.

यक्षिणी रडू लागलेल्या पाहून मंगलने त्यांना रडण्याचे कारण विचारले म्हणाला– "पत्र वाचून तुम्ही कां रडू लागलात?"

"माझ्या भावाला घेऊन वृषभासुर पळून गेला आहे. त्याला सोडवून आणणे कठीण आहे, असे बाबा म्हणत आहेत." मोठी यक्षिणी म्हणाली.

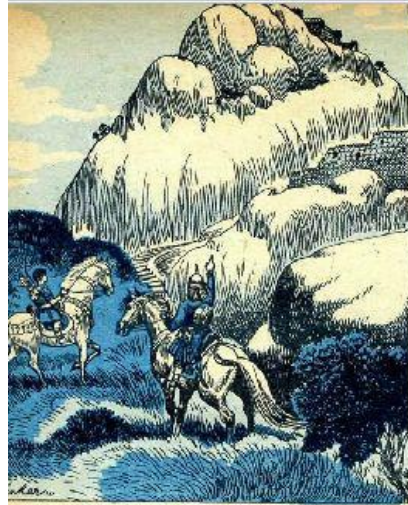
"ईश्वराची कृपा असेल तर मी तुझ्या भावाला सोडवून आणीन. परंतु माझे चाळीस भाऊ तुरुंगात खितपत आहेत. अशातऱ्हेची आणखी अकरा भांडी मिळाली तरच त्यांना तुरुंगातून सुटका मिळेल." मंगल म्हणाला.

"अहो, तुम्ही विचित्रच दिसतां! असली भांडी तुम्हांला हवी तितकी मिळतील?" यक्षिणी म्हणाल्या.

"तसे असेल तर तुम्ही माझे प्राण वांचविल्यासारखे होईल. मला तुमच्या वडिलांकडे घेऊन चला." मंगल म्हणाला.

यक्षिणी मंगलला घेऊन यक्षराजाकडे गेल्यां. मंगल राजाला नमस्कार करून हात जोडून समोर उभा राहिला. "या माणसाला तुम्ही माझ्याकडे कशाला घेऊन आला आहां?" यक्षराजाने आपल्या मुलींना विचारले.

"हे आमच्या भावाला वृषभासुराच्या हातातून सोडवून आणणार आहेत." यक्षिणी म्हणाल्या.

"खरंच? तू माझ्या मुलाला सोडवू शकशील?" यक्षराजाने मंगलला विचारले.

"मी प्रयत्न करून पाहतो." मंगल म्हणाला.

"तू त्या वृषभासुराला पाहिले तरी आहेस का?" राजाने मंगलला विचारले.

"नाही महाराज, मी नाही पाहिले." मंगल म्हणाला.

यक्षराजाने मंगलला आपल्या तबेल्यातला एक उत्तम घोडा निवडायला सांगितले. नंतर स्वतःची ढाल तलवार, धनुष्य आणि गदा देखील दिली नंतर आपल्या सेनापतीला बोलावून म्हणाला—"तू या तरुणाला वृषभासुराच्या डोंगरापर्यंत पोचवून ये."

मंगलने एक घोडा निवडून घेतला आणि त्याच्या पाठीवर उडी मारून बसला. त्याला घोड्यावर उडी मारून बसतांना पाहून यक्षराजाला वाटले की हा मुलगा नक्कीच वृषभराजाला ठार करणार.

यक्षराजाचा सेनापती मंगलला वृषभराजाच्या पर्वतापर्यंत घेऊन गेला आणि म्हणाला—"याच डोंगरावर तो राक्षस राहतो. मी परत जातो."

मंगल सेनापतीला निरोप देऊन घोड्यावर बसून डोंगर चढू लागला. घोडा राक्षसाच्या किल्ल्याच्या फाटकाजवळ जाऊन थांबला.

"अरे राक्षसा! तुझा कर्दनकाळ बाहेर उभा आहे." मंगल जोराने ओरडून म्हणाला.

दोघां द्वारपालकांनी किल्ल्याचे फाटक उघडले आणि बाहेर आले. थोड्याशा बेफिकीरपणाने मंगलकडें पहात त्यांनी त्याला आत जाऊ दिले नाही.

मंगलने तलवार उपसून त्या दोघांची डोकी उडविली आणि त्यांची मुंडकी खिडकीतून आत टाकली.

मुंडकी पडल्याचा आवाज ऐकून वृषभासुर जागा झाला. खिडकीतून मंगलला पाहिल्यावर तो बाहेर आला.

दोघांचे द्वन्द्व-युद्ध सुरू झाले. राक्षसाने गदाप्रहार केला. पण मंगलने त्याचा वार चकविला आणि गदा जमिनीवर आदळली. [illegible] मंगलने चटकन ती उचलली आणि राक्षसावर गदा प्रहार करीत म्हणाला—"तू माझ्याशी द्वंद्व-युद्ध कां करीत नाहीस? तुला माझ्याशी युद्ध म्हणजे खेळ वाटला होय?"

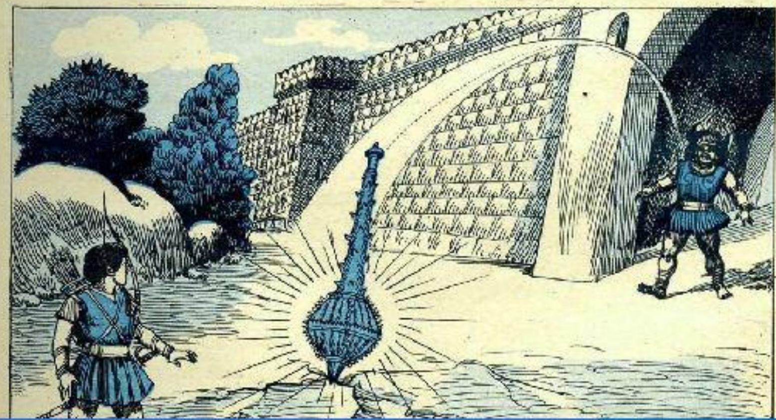
वृषभासुराने सात वेळां मंगलवर गदाप्रहार केला. सात वेळा त्याने त्याच्यावर बाण पण सोडले. परंतु त्या पैकी एक देखील मंगलला लागला नाही.

"थांब, आतां माझी पाळी आहे." असे म्हणत मंगलने तलवारीचा एक जोरदार वार करून राक्षसाचे डोके उडविले. राक्षसाचे डोके जमिनीवर आदळले आणि डोंगरावरून खाली गडगडत गेले. मंगलने आपला घोडा बाहेर बांधून ठेवला आणि आत जाऊन राजकुमाराला सोडविले आणि म्हणाला—"चल, तुझ्या वडिलांकडे जाऊया."

दोघे घोड्यावर बसून यक्षराजाकडे येऊन पोचले. वाटेंत राजकुमार मंगलला म्हणाला—"मंगल, माझे वडील तुला काही मागून घ्यायला सांगतील तेव्हां तू माझ्या धाकट्या बहिणीशी विवाह करून द्या असे सांग आणि त्यांच्या हातातली अंगठीपण मागून घे."

आपला मुलगा सुखरूप घरी येऊन पोचलेला पाहून राजा व राणी दोघांना फार आनंद झाला.

राजाने मंगलला काय पाहजे ते मागून घ्यायला सांगितले. म्हणाला—"तू मागशील ते देईन."

"महाराज, आपण विचारलेत म्हणून मागत आहे. राग मानू नये. माझी इच्छाच विचाराल तर आपल्या सर्वांत धाकट्या मुलीशी माझे लग्न करून द्यावे आणि आपल्या हातातली ती अंगठी देऊन अशा तऱ्हेची अकरा भांडी द्यावी." मंगलने ते भांडे दाखवीत नम्रपणे विनंती केली.

"जरूर देतो. तू ही तीन्ही इनामें मिळण्या योग्यच कार्य केले आहेस." यक्ष राजा म्हणाले.

मंगलचा विवाह शुभ मुहूर्तावर यक्ष राजाच्या तिसऱ्या मुलीशी झाला. सात दिवस राज्यभर आनंद व उत्सव होता. आठव्या दिवशी मंगल आपल्या बायको बरोबर ती अंगठी आणि बारा भांडी घेऊन निघाला.

मंगल आपल्या देशाच्या राजधानीजवळ पोचला तोपर्यंत एक वर्ष होऊन गेले होते. चाळीस चोरांच्या शिरच्छेदाची तयारी होऊ लागली होती.

…ल एकदम ओरडून म्हणाला– "थांबा!" नंतर त्याने आपले गाठोडे सोडून ती बारा भांडी एकावर एक रचून ठेवली व राजाला म्हणाला–"महाराज! आपण जी बारा भांडी मागितली होती ती पाहून मोजून घ्यावी."

राजाने व्यापाऱ्याला बोलावून विचारले– "ही जी भांडी ठेवली आहेत त्यातली तू आपली भांडी ओळखू शकशील का?"

ती भांडी पाहून व्यापारी थक्कच झाला. त्याच्या तोंडातून एक शब्ददेखील बाहेर पडला नाही.

राजाने चाळीस चोरांना तुरुंगातून मुक्त केले आणि त्या फसव्या व्यापाऱ्याला शिरच्छेदाची शिक्षा केली. त्यानंतर राजधानीतल्या सर्व व्यापाऱ्यांना बोलावून फसव्या व्यापाऱ्यांचा शोध लावला आणि त्यांना हद्दपारीची शिक्षा दिली.

त्यानंतर राजाने मंगलचा युवराज म्हणून अभिषेक केला. प्रजा सुखी झाली.

(संपूर्ण)

१५०. "शांतिदाता"

अंडीज नांवाच्या दक्षिण अमेरिकेतील पर्वत प्रदेशात अर्जेंटिना व चिली देशांच्या मधल्या हद्दीवर येशूख्रिस्ताची ही मूर्त दोन्ही देशांमध्ये शांतीचे एक चिन्ह म्हणून उभी आहे. या उंच कांशाच्या मूर्तीच्या पायथ्यावर असे लिहिले आहे–"हे पर्वत घर्षणाने धुळीसारखे होऊन गेले तरी अर्जेंटिना व चिली देशाच्या प्रजेने मुक्तिदाता येशुख्रिस्ताच्या चरणांची शपथ घेऊन दोन्ही देशात सर्वदा शांति राहील अशी जी प्रतिज्ञा केली होती, ती भंग होणार नाही."

